

Het Amerikaans toerisme

Beschouwingen over de Verenigde Staten worden in sterke mate beïnvloed door de triomf van Goldwater in het Cow Palace van San Francisco. Het opdraven van deze figuur maakt wellicht een intensiever, ook toeristisch, contact van zijn landgenoten met Europeanen en andere volkeren nóg nuttiger. In dit opzicht is het dan ook verheugend dat de tekenen wijzen op een flinke groei van het Amerikaans toerisme naar het buitenland. Zo steeg het aantal Amerikaanse reizigers naar overzeese gebieden in 1963 met bijna 12,5 pCt. tot bijna 2 mln. ¹⁾

De totale reisuittgaven, incl. die in Canada en Mexico, beliepen bijna \$ 3,2 mrd.: een procentuele toename van 11, evenals in 1962. Meer dan een derde van de uitgaven betrof transportkosten; waarvan Amerikaanse en niet-Amerikaanse transportondernemingen resp. \$ 495 en \$ 625 mln. ontvingen. De bestedingen in buitenlandse landen stegen met 9 pCt. Hiervan profiteerden vooral Europa en het Middellandse zeegebied (een stijging van 11 pCt.), Mexico (13 pCt.) en Canada (9 pCt.). De toeristische uitgaven in de andere werelddelen stegen niet of nauwelijks.

De voorlopige gegevens over het eerste kwartaal van 1964 wijzen met een toename van 9 pCt. van de totale bestedingen op een voortgaande groei. Het perspectief van een voortzetting van de opwaartse trend in het huidige jaar kan mede worden gebaseerd op de gunstige conjunctuur, de bekende belastingverlaging en op lagere transoceanische transportkosten.

Deze lagere transportkosten veroorzaakten mede een daling van de kosten van een Europese trip per gemiddelde Amerikaanse toerist, namelijk van \$ 1.300 in 1962 tot \$ 1.200 in 1963. De aanzienlijke toename met 18 pCt. van het aantal Amerikaanse reizigers naar Europa — o.m. een gevolg van speciale luchttarieven en de toename van groepsreizen en chartervluchten — ging dan ook gepaard met een stijging van slechts 9 pCt. van hun bestedingen, incl. transport. De gemiddelde uitgaven per toerist in Europa, derhalve excl. transportkosten, daalden eveneens en wel van \$ 705 tot \$ 670. De gemiddelde verblijfsduur

bleef dezelfde met ca. 45 dagen. De voornaamste oorzaak van de bestedingsdaling — ondanks de sterk gestegen Europese prijzen — was waarschijnlijk het groeiende aandeel van de „middengroepen” in het reizigerslegioen.

Van de verschillende Europese landen behoorden Nederland, Spanje en Griekenland tot de groep, die in 1963 aanzienlijk gestegen toeristische dollarontvangsten noteerde, nl. met resp. 24,29 en 39 pCt. bij een Europees gemiddelde van 11 pCt. Voor Nederland was dit vooral een gevolg van een toename van de gemiddelde dollaruitgaven van de Amerikanen. In absolute aantallen bezette Nederland evenwel een bescheiden plaats. Dat gold zowel het aantal reizigers (227.000 tegenover Frankrijk, Groot-Brittannië, Italië en W.-Duitsland met resp. 576.000, 539.000, 489.000 en 408.000) als de ontvangsten (\$ 21 mln. t.o.v. Italië, Frankrijk en Groot-Brittannië met resp. \$ 135, 119 en 116 mln.).

De daling van de bestedingen per hoofd hangt tevens samen met de voortgezette afname van het procentuele getal zeepassagiers met bestemming Europa, nl. van 24 tot 23 pCt. 254.000 zeepassagiers gaven, gemiddeld per passagier, in 1963 voor transport en in Europa resp. \$ 630 en \$ 850 uit; 884.000 vliegpassagiers resp. \$ 530 en \$ 615. De vliegende passagiers besteedden gemiddeld per dag wel meer doch hun verblijfsduur is gemiddeld korter dan die van de varende toeristen.

Gelukkig voor de Amerikaanse betalingsbalans namen de bestedingen van buitenlandse reizigers eveneens krachtig toe, nl. van \$ 870 mln. tot \$ 934 mln. (excl. transport). In het eerste kwartaal van dit jaar was er reeds een stijging van 15 pCt. De tentoonstelling in New York en de lagere transportkosten doen voor geheel 1964 een goed resultaat verwachten. De grootste inkomsten waren die van Canada (in 1963: \$ 372 mln.) en van Mexicanen (\$ 232 mln.) 847.000 bezoekers uit overzeese landen besteedden \$ 330 mln.

M. H.

¹⁾ Ontleend aan „Foreign travel boom continued in 1963”, door E. H. Miller in „Survey of current business” van juni jl.

Reisuittgaven en aantal reizigers uit de Verenigde Staten naar gebieden van bestemming

| | Reisuittgaven in mln. dollars | | | | | Aantal reizigers × 1.000 a) | | | | |
|-----------------------------------|-------------------------------|-------|-------|-------|-------|-----------------------------|-------|-------|-------|-------|
| | 1959 | 1960 | 1961 | 1962 | 1963 | 1959 | 1960 | 1961 | 1962 | 1963 |
| Totaal | 2.380 | 2.610 | 2.612 | 2.882 | 3.190 | | | | | |
| Transport | 770 | 865 | 865 | 990 | 1.120 | | | | | |
| Reisuittg. buitenl. | 1.610 | 1.745 | 1.747 | 1.892 | 2.070 | | | | | |
| Canada | 365 | 380 | 425 | 479 | 522 | | | | | |
| Mexico | 350 | 365 | 370 | 395 | 448 | | | | | |
| Totaal overzee zee | 895 | 1.000 | 952 | 1.018 | 1.100 | 1.516 | 1.634 | 1.575 | 1.767 | 1.990 |
| lucht | | | | | | 279 | 317 | 268 | 280 | 318 |
| Eur. en Middell. zeegeb. | 604 | 704 | 630 | 660 | 735 | 1.237 | 1.317 | 1.307 | 1.487 | 1.672 |
| zee | | | | | | 204 | 230 | 206 | 221 | 254 |
| lucht | | | | | | 501 | 602 | 620 | 710 | 848 |
| Carabisch geb. en Centr. Am. | 174 | 166 | 160 | 178 | 180 | 677 | 641 | 550 | 609 | 631 |
| zee | | | | | | 622 | 574 | 513 | 576 | 590 |
| lucht | | | | | | 59 | 71 | 83 | 85 | 97 |
| Zuid-Amerika. | 41 | 45 | 48 | 55 | 56 | 52 | 62 | 73 | 77 | 92 |
| zee | | | | | | 75 | 90 | 116 | 142 | 160 |
| lucht | 76 | 85 | 114 | 125 | 129 | 62 | 79 | 101 | 124 | 142 |

a) Excl. cruise-toeristen (ca. 322.000 in 1963; 1962: ca. 266.000).

INHOUD

| | | | |
|---|----------|---|------|
| Het Amerikaans toerisme | Blz. 727 | Ingezonden stuk: | Blz. |
| Vermogensaanwasdeling, door Prof. Dr. J. Wemelsfelder | 728 | Markt-matrices als consumptief marketing-model, door Drs. C. de Koning met een naschrift van L. L. Tholen | 740 |
| Van pierbeleid tot prijsbeleid, door Prof. Dr. A. Heertje | 732 | Boekbesprekingen: | |
| Intellectuele pressie op belastingdruk, door Drs. E. L. Berg | 734 | Prof. Dr. J. E. Andriessen: Economie in Theorie en Praktijk, bespr. door Drs. Ch. J. Filet | 741 |
| Inter-Europese migratievrijheid ontoereikend?, door D. van den Bulcke, lic. econ. wet. | 736 | Miriam Camps: Britain and the European Community 1955-1963, bespr. door Dr. E. W. Meier | 743 |
| Technische vooruitgang en werkgelegenheid, door Dr. E. H. F. van der Lely | 738 | Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman | 744 |
| | | Recente publikaties | 744 |

In dit artikel wordt een cijfermatige schatting gemaakt van de concrete voordelen voor de werknemer van het vermogensaanwasdelingsplan van de vakcentralen. De conclusie is dat het lang niet duidelijk is wie er van deze regelingen zullen profiteren. Het blijkt nl. dat er een grote kans is dat de werknemers er in welvaart op achteruitgaan. Door enkele, in het economisch stelsel ingebouwde, wetmatigheden zouden de verliezen door prijsstijging e.d. wel eens groter kunnen zijn dan de winst in dividenduitkeringen op werknemersaandelen. Er zijn echter betere mogelijkheden voor herverdeling, bijv. om via belastingheffing te komen tot subsidies op spaarbanktegoeden. Enkele voordelen hiervan zijn vrije beschikking over het geld en de mogelijkheid voor de overheid de lasten op de sterkste schouder te leggen. Overigens verwacht men geen gouden bergen van welk herverdelingsplan ook.

Vermogens- aanwasdeling

Worden de werknemers de dupe?

Argumenten pro en contra overheveling van vermogen.

Na de vele algemene beschouwingen over het vermogensaanwasdelingsplan van de vakbonden — die al naar gelang van de hoek waaruit ze kwamen in majeur of in mineur waren — is er thans gelegenheid wat meer in details te gaan treden en te pogen de gevolgen te kwantificeren.

Zoals bekend is het de bedoeling van het plan om een deel van de rijkdom die zich (nog) in handen van enkelen bevindt over te hevelen naar de werknemers. Dit wil men bereiken door tegenover de interne reserveringen in de bedrijven, voor werknemers bestemde, aandelen uit te geven, waarop dividend wordt uitgekeerd. De werknemer mag echter voorlopig niet aan die aandelen komen, want als ze en masse verkocht zouden worden, zouden we snel vermogen interen, en dat is niet de bedoeling. Er is dan ook een grote trust nodig die alles voor de werknemers beheert. Alleen het dividend wordt uitgekeerd. Dat mag worden verteerd.

Wij zullen ons hieronder niet specifiek bezig houden met de vraag of het overtappen van kapitaal van de rijken naar de armeren „goed” of „kwaad” is. Dat is geen economische maar een ethische kwestie. Iedereen geeft daarop trouwens een verschillend antwoord. Kapitalisten zeggen dat het een groot „kwaad” is omdat het niet minder dan diefstal van andermans goed is. Wie niets bezit zegt daarentegen dat het „goed” is en voegt daaraan doorgaans, ter eigen verontschuldiging toe, dat het vooral „goed” is vanwege de democratisering van de maatschappij.

De werkgevers die regelmatig moeten onderhandelen met de vakbonden zijn wat stilletjes. Zij hebben in hun commentaren uitvoerig de intelligentie van de makers van het rapport geroemd. Zij hebben ook het rapport geprezen vanwege het feit dat het zo'n diepgaand rapport is. Wel vraagt het, juist daarom, aldus repliceerden de werkgevers tegen de haastige vakbondsleiding, diepgaande bestudering. Het heeft dan ook geen zin er op korte termijn over te praten.

De vakbonden zelf gebruiken merkwaardigerwijs hetzelfde argument als de kapitalisten — alleen in omgekeerde richting. Zij zeggen (in nettere woorden) dat de grote vermogens eigenlijk door diefstal op de arbeidersklasse zijn

ontstaan, waarop „Het Handelsblad” vinnig reageerde met een redactioneel hoofdartikel onder de titel „Marx herleeft”.

Gegeven deze controverses lijkt het beter om over de vraag van het „goed” of „kwaad” van het overtappen van vermogens heen te stappen, omdat daarop alleen maar een subjectief antwoord mogelijk is.

Heel anders staat het met de behandeling van de vraag: „Hoe hevelt men over?” (gesteld dus dat men overheveling wil bereiken). Dat is een objectiever probleem. Wanneer men nu het vakbondsplan op deze manier bekijkt, en wat aan het rekenen slaat, blijkt het toch wel enige stof tot piekeren te geven en tot de intrigerende vraag te leiden wie men er nu eigenlijk mee wil helpen, want dat is lang niet zo duidelijk als het rapport aan zijn lezerskring wil suggereren.

Hoe hevelt men over?

Er zijn drie criteria waaraan o.i. een goed overhevelingsmechanisme moet voldoen, te weten:

1) Het moet administratief zo goedkoop mogelijk zijn. Dit criterium zal zonder nadere toelichting duidelijk zijn. Het criterium van de efficiency is allerwegen algemeen erkend.

2) Het moet een zo groot mogelijke vrijheid laten. Ook dit zal duidelijk zijn. Als men immers de keus heeft tussen verschillende overhevelingssystemen, verdient dat systeem de voorkeur, dat zo min mogelijk de menselijke vrijheid aantast. Ook dit criterium zal iedereen, die veel op heeft met de democratie, accepteren.

3) Het overhevelingssysteem moet een zo gering mogelijke kans hebben dat het afwentelingsmechanismen in het leven roept. Evenals te grote loonsverhogingen, kunnen ook de verschillende denkbare methoden tot overheveling van vermogen „afwentelingsmechanismen” in het leven roepen, die de overheveling geheel of gedeeltelijk illusoir maken. Wij nemen aan dat dit derde criterium ook algemeen zal worden geaccepteerd omdat het vanzelf spreekt dat men met een bepaalde actie iets wil bereiken.

Wanneer men nu het vakbondsplan toetst aan deze

drie criteria en vergelijkt met andere denkbare methoden van overheveling komt men tot de volgende conclusies:

- (a) dat het administratief onnodig duur is;
- (b) dat het in vergelijking met andere denkbare systemen een maximum aan dwang en een minimum aan vrijheid meebrengt;
- (c) dat het risico op „afwentelingsmechanismen” bijna maximaal is. Wij hebben geprobeerd in dit opzicht verschillende berekeningen te maken die tot de, eigenlijk dramatische, conclusie leidden dat er een dikke kans is dat de werknemers van hun eigen plannen de dupe worden. Zij dreigen er op achteruit te gaan in plaats van vooruit. Wanneer deze mogelijkheid (al is het zelfs als kans) aanwezig is, lijkt het, sociaal gezien, ongewenst en onrechtvaardig om met één hand te geven, wat toch weer dubbel en dwars zal of kan worden teruggenomen.

Een balans van voor- en nadelen voor de werknemers.

Alvorens voor- en nadelen voor de werknemers tegenover elkaar te plaatsen is het nuttig om vast te stellen hoe men de voordelen van vermogensoverheveling voor de werknemers — als totaliteit — het beste kan meten. Het komt ons voor dat dit het beste kan gebeuren aan de hand van het inkomen dat uit het vermogen wordt genoten. Op het vermogen zelf (als totaliteit) mag natuurlijk niet ingeteerd worden (ook niet in het zeer ver weg liggende stadium dat men er zelf over kan beschikken) omdat dat rampzalige gevolgen zou hebben. Het inkomen uit het vermogen (dividend-uitkeringen) meet dus de omvang van de welvaartsvergroting voor alle werknemers gezamenlijk. Dit dividendinkomen komt voor op de rechterzijde van onderstaande balans (er is uitgegaan van de gunstigste in het rapport genoemde regeling). De verliesposten op de linkerkant van de balans zullen hieronder nader worden toegelicht.

Ter algemene verduidelijking van deze balans: het arbeidsdividend kan niet „uit het niets” worden gefinancierd. Het moet „ergens uit” komen, zodat tegenover het uitgekeerde dividend, in andere sectoren van de economie inkomensvermindering moet ontstaan. De kernvraag is dan, in hoeverre deze vermindering realiter kan worden afgedwongen. Er zijn voorzover wij kunnen zien vier mogelijke financieringsbronnen, te weten (a) verlaging van het winstaandeel van zelfstandigen; (b) verlaging van het dividend-aandeel van „oude” aandeelhouders; (c) verlaging van het aandeel der interne reserveringen; (d) belastingverhoging of vermindering van collectieve voorzieningen. Elk van deze financieringsbronnen zal hieronder nader worden gezien.

Verliezen en winsten voor de werknemers ten gevolge van vermogensaanwasdeling
(in mln. guldens)

| Verliezen | | Winsten | |
|---|-----|--|------------------|
| I. Verlies door het afwentelingsmechanisme via o.a. de inkomens van zelfstandigen, e.a. | 228 | Dividenduitkeringen op verworven aandelenbezit voor werknemers | 556 |
| II. Verlies aan collectieve voorzieningen | 78 | | |
| III. Loonderving door vermogenskostenstijging. | 425 | | |
| totaal | 731 | totaal | 556 |
| | | netto verlies voor werknemers | 731 - 556 = 175. |

Toelichting op de balans.

I. Als eerste post is genoemd „Verlies door het afwentelingsmechanisme via o.a. de inkomens van zelfstandigen e.a.”. De zelfstandigen delen uiteraard niet in de vermogensaanwasdeling. Zij delen eigenlijk nergens in. Zij hebben immers geen krachtige organisaties die voor hun belangen opkomen. Vanaf 1945 hebben zij wél kennis gemaakt met allerlei prijsbeschikkingen, margebeschikkingen, prijsvoorschriften e.d., bedoeld om hun inkomen te beperken.

Wat is nu de ontwikkeling van hun inkomen (groten-deels bestaande uit winst) in het verleden geweest? Onderstaand staatje is in dit verband interessant. Het vergelijkt de ontwikkeling van het gemiddeld inkomen per zelfstandige met die van het gemiddeld inkomen per werknemer van 1952 t/m 1959 (1952 = 100 pCt.).

| | 1952 | 1954 | 1958 | 1959 |
|--|------|------|------|------|
| Ontwikkeling van het inkomen van zelfstandigen (1952 t/m 1959) | 100 | 119 | 161 | 172 |
| Ontwikkeling van het inkomen van werknemers (1952 t/m 1959) | 100 | 114 | 162 | 168 |

Ondanks het feit dat de zelfstandigen geen organisaties voor het afdwingen van inkomensverhogingen kennen en ondanks alle margebeschikkingen, zien zij zelf kennelijk kans hun eigen inkomen in de pas te laten lopen met de algemene loonsverhogingen. Zij laten zich kennelijk door niemand de kaas van het brood eten.

Er zijn meer aanwijzingen dat deze winsten een eigen functie hebben. Niet alleen via periodieke loonsverhogingen en prijsmaatregelen heeft men aanvallen op deze winsten gedaan. Ook via belastingheffing heeft men geprobeerd er een greep op te krijgen. In de loop der jaren is overal in de wereld de winstbelasting voortdurend gestegen. Amerikaanse onderzoeken hebben echter uitgewezen dat het vermogensrendement — na aftrek van belastingen — niet veranderde ¹⁾. Met andere woorden: zelfs de belastinglast kon geheel worden afgewenteld.

Men moet over deze herverdelingsproblematiek dan ook niet gering denken. In Nederland verhouden de som van de inkomens, verkregen uit winsten van zelfstandigen zich tot de som van lonen en salarissen van werknemers ruwweg als 1:3. Iedere loonsverhoging van de werknemers met 1 pCt. die gefinancierd moet worden uit de winsten van zelfstandigen ²⁾ brengt dus een reductie van het inkomen van de laatste groep met 3 pCt. mee. Naarmate nu het „arbeidersdividend” groeit zou het aandeel van de zelfstandigen met het drievoudige moeten afnemen indien de winsten van deze groep als financieringsbron zouden dienen. Bij een dividend gelijk aan 10 van de loonsom, zouden de inkomens der zelfstandigen met 30 pCt. moeten worden gereduceerd. Dit herverdelingsprobleem lijkt nog lastiger wanneer wij letten op de inkomensverdeling binnen de groep van de zelfstandigen waar 15 tot 20 pCt. van hen een winstinkomen heeft dat niet boven dat van een gemiddelde werknemer uitkomt. Het lijkt in elk geval waarschijnlijk — gezien ook de ervaring — dat de zelfstandigen deze herverdeling coûte que coûte zullen voorkomen door afwenteling.

Nu zou men zich er nog over kunnen beklagen dat het

¹⁾ Zie o.a.: Prof. Dr. Th. A. Stevens: „Hervorming van ons belastingstelsel”, blz. 5 (uitg. AE. E. Kluwer, Deventer 1964).
²⁾ Gesteld al dat dit zou kunnen.

inkomen van de zelfstandigen eigenlijk „te hoog” is in vergelijking tot andere inkomens. Voor het afwentelingsvraagstuk is dit natuurlijk irrelevant. Toch is het misschien nuttig er even terloops bij stil te staan omdat juist in verband met het herverdelingsprobleem nogal eens de klacht gehoord wordt dat zelfstandigen te veel verdienen. Het gemiddeld inkomen per zelfstandige bedroeg in vergelijking tot andere (gemiddelde) inkomens in 1959:

Gemiddeld inkomen
(in guldens per jaar)

| zelfstandigen | werknemers | ambtenaren | onderwijzend personeel (L.O.) | onderwijzend personeel (M.O. + H.O.) | directeuren van N.V.'s |
|---------------|------------|------------|-------------------------------|--------------------------------------|------------------------|
| 9.000 | 4.500 | 6.600 | 7.000 | 12.000 | 28.000 |

Op de vraag of iemand te veel verdient kan nauwelijks een rationeel antwoord worden gegeven. Toch zijn er wel enige aanwijzingen dat het gemiddeld inkomen van de zelfstandigen mogelijk een weerspiegeling vormt van hun economische functie. In de eerste plaats is er geen duidelijk overschot of een duidelijk tekort aan zelfstandigen. Daar waar zich geen evidente verschijnselen van tekorten of overschotten voordoen neigt de econoom er al gauw toe om van een juiste prijs- of inkomensvorming te spreken.

In de tweede plaats blijken de gemiddelden van de inkomens der zelfstandigen in uiteenlopende bedrijfstakken niet zo gek ver uiteen te liggen, zoals uit onderstaand staatje blijkt:

Gemiddeld inkomen zelfstandigen in de sectoren
(in guldens per jaar)

| Nijverheid | Handel | Vervoer |
|------------|--------|---------|
| 10.000 | 9.100 | 8.700 |

Het feit dat het gemiddeld inkomen in deze drie sectoren grof gezien in ongeveer gelijke mate afwijkt van het gemiddeld werknemersinkomen³⁾ zou er op kunnen wijzen dat het om een nogal homogene markt gaat waar deze afwijking van het gemiddeld loon een weerspiegeling vormt van de premies voor extra risico, onzekerheid, onregelmatig werk e.d. die verbonden zijn aan het werk van zelfstandigen.

Wanneer het inkomen van de zelfstandige inderdaad een weerspiegeling vormt van zijn functies in het economisch proces en geen specifieke monopolie-elementen bevat, zou het gevaarlijk zijn om deze functies financieel aan te tasten. Nu zou men er in dit verband nog op kunnen wijzen dat er dan toch maar grote uitschieters onder deze, uit winst verkregen, inkomens zitten en dat deze wellicht aangepakt zouden kunnen worden. Door de vermogensaanwasdeling wordt dit echter niet bereikt. Deze kan immers worden gezien als een poging tot een algemene sociale verbetering van de positie van de werknemers. Hij kan en moet tot geldbedragen worden herleid. Nu is een zekere differentiatie in deze algemene sociale voorziening wel mogelijk, doch deze kan, gezien de algemene samenhang op de arbeidsmarkt niet te groot worden. Anders gezegd: De „uitschieters” zullen nauwelijks extra straf worden aangepakt door de aanwasdeling. Dit laatste maakt het financieringsprobleem er extra moeilijk op.

Al met al: Er lijkt zowel op grond van de praktische

³⁾ Vrij veel lager ligt het inkomen in de Horecaf- en de landbouwsector. Dit lijkt echter verklaarbaar gezien de specifieke positie van deze sectoren.

ervaringen als op grond van theoretische overwegingen geen reden om te verwachten dat de inkomensherverdeling zich laat afdwingen en zich laat financieren uit de inkomens van de zelfstandigen (dit dus afgezien van de vraag of dit wel gewenst zou zijn).

Dividendbetaling op arbeidsaandelen kan men eigenlijk in belangrijke mate vergelijken met een loonsverhoging waartegenover geen produktiviteitsstijging staat. De afwentelingsproblemen die hierdoor in het leven worden geroepen zijn algemeen bekend en momenteel zelfs zeer actueel.

Meer mogelijkheden liggen er misschien (?) om de uitkeringen op werknemersaandelen te financieren uit de dividenden bestemd voor de „oude” aandeelhouders. De ondernemer zal het niet zoveel kunnen schelen wie de dividenden incasseert. In veel gevallen hebben de oude aandeelhouders — ook al hebben zij een aparte bond — niet zoveel in de melk te brokkelen. (Wel ontstaat er natuurlijk een probleem door de stijging van de vermogenskosten, die door aandelenverwatering optreedt maar daar zullen wij apart naar kijken.)

Hoewel het misschien niet helemaal realistisch is, zijn wij er van uitgegaan dat via de financiering uit de dividenden die normaliter naar de oude aandeelhouders toevloeien geen afwentelingsproblemen zouden ontstaan. In de berekening van verliezen en winsten is hiermee dus rekening gehouden. De post (1) links op de balans is dus tot stand gekomen door uit te gaan van de hypothesen dat: a) pogingen om in de winsten (lees het inkomen) van de zelfstandigen te eten zullen worden afgewenteld in de prijzen zodat deze prijsstijging als een verliespost voor de werknemers kan worden gequalificeerd en b) pogingen om in de dividenden te eten niet zullen worden afgewenteld⁴⁾. De totale post bedraagt f. 228 mln. (De manier waarop dit bedrag en de overige bedragen worden berekend wordt in de appendix toegelicht).

Er is nog een derde bron waaruit werknemersdividenden gefinancierd zouden kunnen worden: de interne reserveringen bestemd voor investeringen. Aangezien het niet de bedoeling van het rapport is om de investeringen aan te tasten, gezien de nadelige gevolgen hiervan, zullen ook wij deze mogelijkheid buiten beschouwing laten.

II. Post 2 op de balans geeft aan: *Vermindering van collectieve voorzieningen*. Ook de ambtenaren krijgen vermogensaanwasdeling (uit de groei van het staatsvermogen). Het uit te keren dividend betekent echter een verhoging van de staatsuitgaven. Dit kan onder een gegeven politieke constellatie waar men de belastingdruk maximaal vindt slechts gefinancierd worden uit een vermindering van de collectieve voorzieningen. Vermindering van collectieve voorzieningen treft iedereen in gelijke mate. Wat rechts op de balans staat vindt men dus links weer terug. De post werd berekend op f. 78 mln.

III. De verwatering van het aandelenkapitaal die door vermogensaanwasdeling ontstaat leidt tot koersdaling. De aandeelhouders zoeken, als men hun aandelen gaat verwateren, lucratiever beleggingsmogelijkheden (bijv. in

⁴⁾ Dit is ook het dualisme in het rapport. Het werd geschreven als gold het voor grote ondernemingen met aandeelhouders, dividenden enz. Men wil (en moet) echter het hele bedrijfsleven er in betrekken maar loopt dan vast. Slechts een minimaal deel van het inkomen uit winst en vermogen bestaat uit dividendbetalingen. Zodoende is ook de algemene ruimte voor herverdeling uit dividenden minimaal. Het rapport suggereert echter een onbepaalde ruimte.

het buitenland). De omvang van de koersdaling kan men berekenen uit de omvang van de kapitaalverwatering. Voor de ondernemer betekent dit dat de kosten van het gebruik van vermogen stijgen (anders gezegd: de disconto-voet voor de ondernemer stijgt). Nu is er een bekend — plausibel — theorema in de klassieke en neo-klassieke theoretische economie (Meade, Schouten, e.a.), dat stelt dat wanneer de kosten van het vermogen stijgen het aandeel van lonen in de nationale produktie daalt⁵⁾. Het is dus een benedenwaarts gericht afwentelingsmechanisme. Onze — conservatieve — raming stelt de loonderving die door deze afwenteling ontstaat (derde post links op de balans) op f 425 mln.

Vergelijken wij nu het totaal van de winst door dividenduitkeringen op werknemersaandelen verkregen met het totaal der verliezen dan resulteert voor de werknemers een netto-verlies van f. 175 mln. (Indien wij zouden aannemen dat in het geheel geen afwenteling van lasten zou plaatsvinden, maar wel het onder III genoemde loonquote-effect zou optreden, dan zou het reëel welvaarts-resultaat voor de werknemers onder de door ons gekozen uitgangspunten nagenoeg nihil zijn).

Natuurlijk zijn de gegevens zodanig grove schattingen, dat zij slechts kunnen dienen ter bepaling van de gedachten. Zij vormen a.h.w. een illustratie van de *mogelijke* consequenties van de vermogensaanwasdeling. Het is waarschijnlijk ook overbodig om op te merken dat de ontwikkeling niet noodzakelijkerwijs bovenstaand patroon behoeft te volgen. Niemand kan de toekomstige ontwikkeling precies voorspellen. Men kan zelfs ook nog wel zodanig naar zich toe gaan zitten rekenen dat er wel een positief resultaat uit de berekeningen komt. Dat is echter minder belangrijk. Essentieel lijkt ons dat de aard en de omvang van het probleem en de gekozen oplossing zodanig zijn dat een normale — in de economie gebruikelijke — en plausibele gedachtengang en een conservatieve raming tot deze pessimistische conclusies leidt. Dit vormt dunkt ons een voldoende reden om met een zekere huivering te staan tegenover experimenten, die een kans hebben dat zij de werknemer een vermogen opleveren waarop hij een reëel inkomensverlies lijdt. (Wij spreken dan nog niet van de verliezen der vergeten groepen, waarvan in het rapport geen melding wordt gemaakt).

Nu zijn de makers van het rapport ongetwijfeld een borg voor de integriteit en de oprechtheid der bedoelingen, maar onbewust en onbedoeld spelen natuurlijk bij het schrijven van zo'n rapport op de achtergrond factoren als: reclame voor de organisatie en de op zich zelf zeker niet ongezonde zucht om de kracht en de activiteit van de organisatie naar buiten te demonstreren. Begrijpelijk is

⁵⁾ Indien geen loonquote-daling optreedt zou werkloosheid ontstaan.

ook dat men zelf graag wil onderhandelen. Vooral het laatste leidt echter gemakkelijk tot gewrongen constructies, „pour besoin de la cause”. Men snuift de sporen hiervan ook uit het rapport op.

Niemand zal de makers van het rapport hierover hard vallen. Het zou alleen jammer zijn, indien de werknemers door dit gehele complex van psychologische en niet-psychologische factoren een sub-optimale regeling zouden krijgen of, meer populair gezegd, blij gemaakt zouden worden met een dode mus.

Maar zelfs wanneer de positieve voordelen voor de werknemer minder ongunstig zouden zijn dan bovenstaande analyse aangeeft, blijft het plan bezwaarlijk, omdat er andere, meer effectieve, middelen zijn om het zelfde doel te bereiken.

Hoe dan wel?

Zoekt men naar een overhevelingssysteem dat aan onze drie criteria (geringe administratiekosten, zo groot mogelijke vrijheid en zo min mogelijk afwentelingsrisico's) voldoet, dan lijkt het beter om via het belastingbiljet te komen tot een belastingheffing waarvan de opbrengsten gebruikt worden voor suppletie op spaarbanktegoeden e.d. Het is ook niet ideaal (dat is onmogelijk), maar het heeft de volgende voordelen:

a) Het gevaar voor afwentelingsrisico's (hoewel altijd aanwezig) lijkt geringer.

b) Men past zich aan aan bestaande spaargewoontes. Wie het zuinigst is krijgt het meest. Ook het gevaar voor „intering” lijkt, doordat men aansluit op bestaande preferenties, geringer.

c) Het geeft een maximum aan vrijheid. Er is geen bedisselende trust nodig, die het heft in handen neemt.

d) Iedereen kan er van profiteren (ook gepensioneerden en lijfrentetrekkers, hetgeen billijk lijkt).

e) Dit systeem geeft natuurlijk ook financieringsproblemen (of zwaardere belasting, of minder collectieve voorzieningen). De belastingdienst kan echter op geraffineerde manier de lasten differentiëren en de sterkste schouders opzoeken. In het vermogensaanwassysteem kan dit niet of in veel mindere mate. (De huizen en grondbezitters zitten zelfs op rozen; de aandelenbezitters vluchten naar het buitenland).

f) Het belastingsysteem kan zelfs (gedeeltelijk) met monetaire argumenten worden verdedigd en men hoeft dus niet uit grootvaders boekenkast Karl Marx ervoor op te duiken om de logica ervan te verdedigen.

g) Last but not least: iedereen begrijpt wat er met belastingheffing en wat er met subsidie wordt bedoeld en er behoeft geen aparte brochure te worden uitgegeven om in populaire bewoordingen duidelijk te maken wat er gaat gebeuren. Dit lijkt een niet onplezierige bijkomstigheid.

(I. M.)

Kabels met papier- en met plasticisolatie voor hoogspanning, laagspanning en telecommunicatie. Kabelgarnituren, koperdraad en koperkabel, staaldraad en bandstaal

N.V. NEDERLANDSCHE KABELFABRIEKEN • DELFT



Besluit.

Afgezien van alle hiervóór gegeven overwegingen kan ten slotte nog aangetekend worden dat voor elk plan — van welke aard dan ook — dat tot herverdeling van de welvaart (gemeten aan het genoten reëel inkomen) wil komen — geldt dat het kwantitatief nooit veel om het lijf kan hebben. Er is weliswaar een kleine top van superrijken in ons land, die de fantasie van velen prikkelt, maar als men uit hun inkomen wil herverdelen blijven er — zoals men kan berekenen — wat financiële kruimeltjes over ⁶⁾. Ook bezitsvormingsplannen leveren — voor zover wij kunnen zien — onder maximaal gunstige omstandigheden financieel kruimelwerk.

Het lijkt ons — psychologisch gezien — dan ook niet verstandig om herverdelingsplannen, hetzij die in de geest van de vakbeweging, hetzij die in de geest van het plan als door ons hierboven verdedigd — met een té veel aan publiciteit aan de wereld aan te bieden.

Er worden dan namelijk onder de — op dit terrein niet geschoolde — brede lagen van de bevolking, verwachtingen gewekt die toch niet kunnen worden vervuld. De gouden bergen bestaan helaas niet.

Leende.

J. WEMELSFELDER.

⁶⁾ Zie ook: J. Wemelsfelder: „Onaardige Economie”, Hfdst. III, Uitg. De Bussy, Paperbacks 1964.

Appendix.

Teneinde de invloed van de verschillende factoren te traceren werden de C.B.S.-gegevens voor het jaar 1959 (het laatste jaar waarover voldoende gegevens beschikbaar waren) als uitgangspunt aangenomen. Als bronnen werden gebruikt: „Statistiek voor de Inkomensverdeling 1959 en de vermogensverdeling 1960”; „De Nationale Jaarrekeningen” en „Statistische en Econometrische Onderzoekingen” (derde kwartaal 1960).

Als hypothese werd aangenomen dat in 1959 het vermogensaanwasdelingsplan volledig was gerealiseerd. Het geeft dus a.h.w. een hypothetische „eindsituatie”. Dat deze situatie geleidelijk wordt bereikt doet uiteraard niets af aan het betoog, of de conclusies uit het betoog. Voor de berekening werd een maximum aanwas regeling aangenomen (d.w.z. $\frac{3}{4}$ van de aanwas valt de werknemers toe). De redenering en de conclusies veranderen ook hier niet wanneer andere uitgangspunten worden gekozen (bijv. $\frac{1}{4}$ van de aanwas wordt verdeeld en/of een kortere verdelingsperiode).

Het uitgekeerde dividend kon op verschillende manieren worden berekend. Bijv. door het in 1959 aanwezige bedrijfsvermogen als uitgangspunt aan te nemen en hierover — conform het rapport — 4 pCt. dividend te berekenen. Een tweede mogelijkheid was om de inkomens uit winst en dividend te halveren (conform de verdeling van de vermogens in de eindtoestand en volgens dezelfde sleutel toe te rekenen aan lonen en salarissen). Een derde mogelijkheid was om aan te nemen dat de uitkeringen gefinancierd worden uit het dividendaandeel van „oude” aandeelhouders. De relatieve omvang van dit bedrag wordt dan „richtsnoer” voor de andere sectoren ⁷⁾, die procentueel hetzelfde dividend gaan uitkeren. In de gegeven balans werd van de derde methode uitgegaan. Eenvoudigheidshalve werd ook aangenomen dat ambtenaren in dezelfde mate profiteerden als niet-ambtenaren. Aangezien deze laatste bedragen gefinancierd moeten worden uit een reductie van de collectieve voorzieningen vindt deze post die in het totale dividend is opgenomen zijn identieke tegenpost links op de balans.

Speciale moeilijkheden geeft de doorberekening van de stijging der vermogenskosten. Aangenomen werd (conform de uitgangspunten van het rapport), dat de omvang van de verwatering van het aandelenkapitaal de daling van de koersen bepaalt. Een koersdaling van 10 pCt. betekent een stijging van de kosten van het eigen vermogen met 10 pCt. Teneinde tot een zo conservatief mogelijke raming te komen werd niet gerekend met een algemene structurele verslechtering van de rentevoet voor vreemd vermogen en voor vermogen in de niet-risicodragende sfeer. (Op grond van de inkomensstatistiek en de spaarquote van het C.B.S. werd aangenomen dat 30 tot 40 pCt. van het inkomen uit vermogen uit dividenden bestaat). Om de afwenteling te berekenen van het duurdere kapitaal, werd gebruik gemaakt van de aloude Cobb-Douglas-functie, die verdedigbaar lijkt en bovendien het voordeel heeft dat van het gegeven cijfermateriaal gebruik kan worden gemaakt. Teneinde ook hier weer de raming zo conservatief mogelijk te houden, werden effecten als de „Wet van Verdoorn” buiten beschouwing gelaten.

⁷⁾ Het saldo op onze balans wordt dus geheel bepaald door het verschil tussen het bedrag beschikbaar uit „onze” dividenden en de omvang van het loonquote-effect. (De rest wordt afgewenteld). Neemt men aan dat geen lasten worden afgewenteld dan wordt het saldo beïnvloed door de verhoudingen tussen de omvang van de sector waar normaliter dividenduitkeringen plaatsvinden en die sectoren, waar dit niet-het geval is. Deze verhouding werd door ons zo goed mogelijk — doch arbitrair — geschat. Bij de door ons geschatte verhouding zou het welvaartseffect van de aanwasdeling, nihil zijn, doch deze conclusie hangt dus af van deze arbitraire schatting. Indien noch afwenteling, noch loonquote-daling optreedt is er uiteraard een positief welvaartseffect maar dat is qua omvang bijzonder gering.

Van pierbeleid tot prijsbeleid

De macro-economische draagwijdte van het optreden van Minister Andriessen inzake de pier gaat schuil achter micro-economische haarkloverij en juridisch geharrewar. Naast de rechtsgrond van het ingrijpen, is ook de onbeduidendheid van de pier in ons totaal economisch bestel ter sprake gebracht. Voorts wordt wel opgemerkt dat niemand verplicht is het Scheveningse vermaak met een bezoek te vereren.

Als het te pas komt lopen wij niet alleen met oogkleppen op, maar ook met lenzen die de waarnemingen beurtelings vergroten en verkleinen. Zo kan men voor een gulden natuurlijk ook iets anders doen dan één of twee keer de pier bezoeken, maar alternatieve aanwendbaarheid

is niet het monopolie van de pier. Wanneer de broodprijs zeer hoog wordt, bestaan evenzeer uitwijkmogelijkheden. Ook al is brood een belangrijk voedingsmiddel, het onderscheid t.o.v. de pier is er niet minder gradueel om. Wanneer men onbelangrijkheid in economisch opzicht tot uitdrukking wil brengen dan kan men zijn privé-inkomen of de behaalde bedrijfsomzet uitdrukken in procenten van het nationaal inkomen. Meestal wordt een bevredigend resultaat verkregen. Wil men een tegengesteld effect bereiken dan vergelijk men zijn inkomen met dat van handig gekozen leeftijdgenoten resp. de bedrijfsomzet met die van onvergelijkbare andere bedrijven.

Marktprijzen versus beheerste prijzen.

Het tijdperk van de marktprijzen, die onder invloed van grote aantallen machteloze vragers en aanbieders ontstaan, is voorbij. De meeste prijzen zijn beheerst, d.w.z. ze ondergaan wijzigingen door persoonlijke beslissingen van ondernemers, pressiegroepen en de overheid. De prijsvorming wordt gesubjectieerd, omdat in de plaats van objectieve dataveranderingen die aanleiding geven tot prijsmutaties, de op macht gebaseerde persoonlijke interventie treedt. Zo is de pierprijs van Andriessen tot Zwolsman beheerst.

Een essentiële trek van de beheerste prijsvorming is de starheid van de prijzen wanneer er aanleiding is voor een prijswijziging en het flexibele karakter op momenten dat de aanleiding veel minder sterk spreekt. Beheerste prijzen bouwen een potentiële energie op die de flexibiliteit van marktprijzen gedurende geruime tijd vervangt. Dat er ook in de economie een soort wet van het behoud van energie geldt, is gebleken uit de sterke loonstijging van het vorig jaar en uit de sterke verhoging van de pierprijs. In beide gevallen is op het tijdstip van de wijziging van een aanwijsbaar verband tussen de grootte van de mutatie en de ontwikkeling van grootheden als de produktiviteit en de grondstofprijzen geen sprake.

Door de beheerste prijsvorming draagt het prijsmechanisme in veel geringere mate bij tot een evenwichtsherstel na marktverstoringen dan wanneer marktprijzen de bovenaan zouden voeren in onze economische orde. Praktisch betekent dit dat er geen enkele garantie is, dat wanneer ieder individueel naar zo groot mogelijk voordeel streeft, er ook uit algemeen economisch oogpunt een optimale situatie ontstaat. Voor reïncarnaties van Adam Smith is in onze maatschappij geen plaats meer.

Preferenties.

In hoeverre een situatie optimaal is, hangt af van onze beoordeling van die situatie. Daarmede komen de voorkeuren die door consumenten en producenten via het marktmechanisme worden uitgedrukt op het toneel. Onze maatschappij wordt echter niet alleen gekenmerkt door voorkeuren van individuele economische subjecten, maar ook door die van de overheid en de pressiegroepen. Deze overheids- en collectieve preferenties staan naast de individuele en zijn daaraan gelijkwaardig, eenvoudig omdat ze bestaan. Het wegdenken van de preferenties van de overheid bij individuele economische beslissingen geeft blijk van onvoldoende begrip voor de tijd waarin men leeft en kan in maatschappelijk opzicht tot wanbeheer leiden.

Het prijsbeleid van de overheid kan worden beschouwd als de politiek gericht op de compensatie van het gebrek aan een evenwichtsherstellende kracht van de beheerste prijsvorming. Thans neemt deze politiek de vorm aan van het tegengaan van een van het algemeen economisch evenwicht afvoerende beweging ten gevolge van de loonstijging.

(I. M.)

VOOR UW BANKZAKEN

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

**ADVERTEER MEER
IN
E.S.-B.!**

Niemand van ons is gebaat bij het voortgaan van de geldontwaarding, het ontstaan van werkloosheid en het verliezen van onze concurrentiekracht op de buitenlandse markten. Mede daarom wordt het voeren van prijspolitiek algemeen als een nationale noodzaak opgevat.

Nu is het verband tussen de pierprijs en onze betalingsbalans moeilijk te zien, wanneer men op de stoel gaat zitten van de ondernemer die het maken van winst nog altijd mooi vindt. Uiteraard probeert de heer Zwolsman door een prijsverhoging zijn winst te vergroten, wanneer hij meent met een vraag te doen te hebben die betrekkelijk ongevoelig is voor een flinke prijsverandering. Zwolsman is niet de enige die in onze samenleving op winst speelt en dat hij zijn monopoliepositie probeert uit te buiten is vanzelfsprekend, ook al ontbreken de gegevens om het punt van Cournot precies op de kop te tikken. In ieder geval drukt hij aldus op een evenwichtige wijze zijn preferenties uit.

Als echter blijkt dat zijn voorkeuren botsen met die van de overheid, mag men evenzeer een evenwichtig gedrag verwachten. Aan de Minister van Economische Zaken is nu eenmaal overgelaten het verband tussen de pierprijs en onze betalingsbalans onder ogen te zien. Van hem wordt verwacht dat hij bij het beoordelen van de verhoging van de pierprijs rekening houdt met het belang van de betrokken ondernemer, binnen het raam van de algemeen geldende prijsvoorschriften. In het onderhavige geval is dat gebeurd. Van de heer Zwolsman mag dan worden verwacht dat hij rekening houdt met de preferenties van de overheid. Dat is niet gebeurd. Een ondernemer in onze tijd heeft echter nu eenmaal met andere institutionele omstandigheden rekening te houden dan die welke honderd jaar geleden bestonden.

Conclusie.

Samenvattend kan worden opgemerkt dat de dialoog tussen Minister Andriessen en de heer Zwolsman over de pierprijs — en de daarbij aansluitende herhaalde beschrijving van enkele pierborden — duidelijk heeft gemaakt dat de heer Zwolsman onvoldoende oog heeft voor de grenzen, die in een moderne samenleving aan het optreden van de ondernemer zijn gesteld. Het loonpeil, de prijzen, de winsten en andere economische grootheden hangen nu eenmaal tegenwoordig ook af van de door de overheid uitgedrukte voorkeuren. Het streven naar maximale winst blijft, maar als randvoorwaarden spelen de overheidspreferenties — die een democratische gezindheid vooronderstellen — een belangrijke rol. Met het prijsbeleid is een nationaal belang gemoeid. De gezamenlijke poging onze economie weer in evenwichtige banen te leiden is dan ook niet gediend met het stoere gedrag dat dezer dagen werd gedemonstreerd.

Naarden.

Prof. Dr. A. HEERTJE.

Intellectuele pressie op belastingdruk

Slecht verklede pressie.

Enkele maanden geleden verscheen de brochure „Intellectuele middengroepen en belastingprogressie” — een pleidooi ter vermindering van de belastingdruk op de beoefenaars van intellectuele beroepen — uitgegeven door de Stichting Federatie Organisatie Intellectuele Beroepen¹⁾. Doel van deze Stichting: „Het zoeken naar middelen en het zoveel mogelijk gebruik maken van die middelen, waardoor — mede met het oog op het algemeen welzijn — de beoefenaars van intellectuele beroepen die plaats in de structuur van de Nederlandse samenleving innemen, welke hun krachtens taak en verantwoordelijkheid toekomt”.

Wat met de inhoud van deze volzin ook bedoeld is, uit de brochure blijkt duidelijk dat de Stichting belastingverlaging als een belangrijk middel ziet om die taak en verantwoordelijkheid beter tot zijn recht te laten komen. En daarmee wil zij iets dat elke pressiegroep voor haar leden tracht te bereiken: *meer*. Nu is zulk een streven niet meer dan normaal voor een belangengroep: het is haar taak. De wijze waarop de F.O.I.B. haar pressie in deze brochure in een wetenschappelijk kleedje heeft trachten te hullen, vraagt echter om enige kanttekeningen. De brochure is namelijk erg aanmatigend en erg weinig wetenschappelijk²⁾, terwijl men van een verzameling intellectuelen die door de Stichting worden vertegenwoordigd iets anders mag verwachten (althans wat de weinig wetenschappelijke benadering betreft): bij de Stichting zijn „de” organisaties aangesloten van onder meer: notarissen, hogere ambtenaren, artsen, apothekers, accountants, belastingconsulenten, ingenieurs, officieren enz. Hieronder nu enig materiaal om mijn „beschuldiging” waar te maken.

De intellectueel.

De brochure begint heel degelijk. Paragraaf 1 luidt: „Het begrip”; wetenschappelijker kan het al niet. Wat is een intellectueel? „Hij verricht merendeels hoofdarbeid, zijn produkten ontleen hun maatschappelijk nut aan de geestelijke inhoud, hij is wetenschappelijk geschoold, hij dient een bepaalde geesteshouding te hebben, hij verricht zijn werk met overgave”. Vervolgens wordt aangetoond dat de huidige maatschappij ondenkbaar is zonder voldoende intellectuelen. „Zij zijn o.m. nodig voor het verwerven en behouden van culturele waarden, voor reproductie van het intellect, als klankbord voor kunst” (de Stichting heeft het over kunst, literatuur, schilderkunst, muziek enz., een uitermate boeiende nevenschikking, zoiets als intellectuelen, leden van de F.O.I.B., lezers van „E.-S.B.” enz!).

„Ondanks dit alles behoren de intellectuelen in onze maatschappijvorm tot een vergeten groep. Zij zijn weinig opvallend, timmeren niet aan de weg, komen niet in het nieuws, houden geen openbare betogingen, adverteren niet. Deze vergetelheid is de oorzaak van een

geleidelijk ontstane achterstelling op financieel en fiscaal gebied”. Wanneer de lezer zich inmiddels met ontroering van onze tandartsen, advocaten, chirurgen, directeuren-generaal, notarissen enz. een juist beeld heeft gevormd, richten wij ons met de F.O.I.B. op de fiscale aspecten.

De overheid.

In 1963 ontving het Rijk ruim f. 11,5 mrd. uit belastingen. Van dit bedrag betaalden de individuele belastingbetalers rond f. 9 mrd. uit inkomen uit arbeid, vermogen of als winst (in de brochure worden belastingen op het verbruik zoals de omzetbelasting en accijnzen hierbij gerekend; uiteraard worden deze belastingen uit het inkomen betaald, maar het gaat om de maatstaf waarnaar wordt geheven). „Belastingen van deze hoogte zijn in ons land niet te vermijden”. Deze stelling staat op blz. 6. Waartoe dan nog de volgende 20 bladzijden?, vraagt de geboeide lezer zich af. Omdat deze stelling wat later weer wordt herroepen; er wordt namelijk ten slotte een drastisch voorstel gedaan om het inkomstenbelastingtarief te herzien. Het Dagelijks Bestuur van de F.O.I.B. is er volledig van overtuigd dat hiermee een zeer belangrijk bedrag aan belastingopbrengst is gemoeid. Derhalve behoeft deze vraag geen beantwoording.

„Maar de overheid moet haar taken kritisch bezien”. Volkomen juist. Want: „de tijd van regering en parlement is beperkt, het arsenaal waaruit goede ambtenaren worden gekozen is beperkt”. Wat een argument! Er kunnen niet zo veel mensen worden genezen, want de tijd van medici, verplegend personeel e.d. is beperkt en het arsenaal waaruit goede chirurgen kunnen worden gekozen is beperkt. Gelukkig heeft de F.O.I.B. nog een beter argument bij de hand: „de overheid moet de burgers tot de best mogelijke levensontplooiing laten komen”. Vraag, die dan moet worden beantwoord: leidt dit dan tot beperking van de overheidstaken? Of misschien juist tot een uitbreiding? Deze vragen worden niet gesteld. Wellicht realiseerden de samenstellers van de brochure zich tijdig, dat zij ook de belangen van de hogere ambtenaren, belastingconsulenten, advocaten, officieren en dergelijke van overheidsactiviteiten profiterende intellectuelen behartigt.

De vooruitstrevende inkomstenbelasting.

We komen dan tot de kern van de zaak: het sterk progressieve tarief van de inkomstenbelasting. De F.O.I.B. spreekt van de vooruitstrevende inkomstenbelasting (want *progressiviteit* is onder intellectuelen net iets anders dan *progressie*) maar zal toch (of juist daarmee?) iets weinig aantrekkelijks bedoelen.

Indertijd, zo kan men lezen, meende men dat „elke gul-

(I. M.)

voor uw Effectenzaken

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

¹⁾ Uitgave F.O.I.B., no. 5, 1964, 's-Gravenhage, 28 blz.

²⁾ In de inleiding staat het ook: het bestek van deze brochure veroorlooft geen lange wetenschappelijke beschouwingen; is er iets mis met het bestek?

den welke men meer verdiende aan steeds minder nuttige zaken zou worden besteed. De redelijkheid zou daarom gebieden dat van elke meer verdiende gulden meer belasting werd betaald dan van de vorige. Deze nuttigheidstheorie vormt de grondslag voor de progressie". De samenstellers van de brochure zijn — m.i. terecht — van mening dat men met de theorie van het dalende grensnut voorzichtig moet zijn. Maar m.i. moet men nog veel voorzichtiger zijn met het ongenueanceerde en emotionele redeneren, waarvan het volgende staaltje op blz. 8: „Naarmate het inkomen stijgt zal men dat aan steeds minder nuttige zaken gaan besteden Hierbij is de man met het hoge inkomen slecht af, aangezien hij het in verhouding maar weinig nuttig kan besteden. Het steeds meer verdienen straft zichzelf ...".

De eerste geciteerde zin wil niet meer zeggen dan dat de „rationele" mens die zaken het eerst aanschaft, waaraan hij de grootste behoefte heeft: heeft men meer behoefte aan brood dan aan kaviaar, dan zal men geen kaviaar kopen, alvorens voldoende brood is geconsumeerd. Met andere woorden: de nuttigheidstheorie, ietwat gewaagd gecombineerd met nutsvergelijking tussen verschillende individuen, gaat ervan uit, dat de hongerige meer bevrediging vindt in zijn tweede boterham dan de welgedane in zijn tweede zalmschelpje. Maar dat houdt natuurlijk helemaal niet in dat de man met het hoge inkomen slecht af is. Want al leidt de eerste honderd gulden van zijn inkomen, besteed aan het noodzakelijke eten, tot bevrediging van de meest urgente behoeften, de laatste honderd gulden, die hij besteed aan een extra weekend om van zon en rust te genieten leidt tot meer bevrediging dan wanneer hij dat geld niet had kunnen besteden.

Vast staat volgens de F.O.I.B., dat de televisiekijker veel meer genoegen ondervindt van televisiekijken dan van brood. Maar heeft de F.O.I.B. wel eens gekozen tussen televisie en brood? Het is volkomen juist, dat een stijgend inkomen steeds waardevoller kan zijn voor de ontplooiing, bloei en zin van het leven. De progressie in het belastingtarief is echter een probleem van drukverdeling over mensen met een verschillende draagkracht en niet een probleem van de zin van het leven, al wordt de problematiek in ons land al snel tot dergelijke absolute proporties herleid.

Nadelen van het hoge tarief.

Nadat het bekende argument van de extra inspanning en het progressieve tarief is gezien, komt de gedachte naar voren, dat de progressie een correctie op de inkomensverdeling beoogt. „Maar dat is zowel moeilijk als onmogelijk. Want welke inkomensverdeling is nu wel aanvaardbaar", zo vraagt de F.O.I.B. zich af. De redenering is bekend: de grens is zo moeilijk te trekken, dus men onthoudt zich van een poging daartoe! En deze moeilijkheid is nog niet alles: „Want bij zeer hoge belastingdruk blijken vele inkomens zich op den duur aan die druk aan te passen, zodat na aftrek van belasting de

netto inkomensverdeling niet veranderd is. Terecht is daarom wel betoogd, dat door de progressie uiteindelijk niet de welvaartsverschillen zijn verkleind, doch wel de welvaart zelve is afgenomen, hetgeen een kwalijk verschijnsel is".

Het is jammer dat de advocaat van verlaging van belastingtarieven stelt, dat het hoge tarief overigens nauwelijks enige nadelige invloed heeft op het inkomen van zijn cliënten. (Ik begrijp dat niet alle intellectuelen zo gelukkig zijn, hoewel ik het volkomen oneens ben met de stelling op blz. 16, dat juist intellectuelen vaak de belasting niet kunnen afwentelen). Want dan moeten we naar het „algemeen belang" kijken en niet langer naar de belangen van de intellectuelen. Dat hoge belastingtarieven leiden tot geringere welvaart is een dagelijks verkondigde en nimmer bewezen stelling. Men beweert wel dat de hoge marginale tarieven de additionele beloning voor hard werken te gering doet zijn en zo tot een daling van de totale produktieve inspanning leidt.

Wat nu doen onze intellectuelen? „Meet men het aantal uren, dat hij werkt, dan is dat meestal zeer groot. Gaat men de intensiteit na waarmede hij werkt, ook dan komt men doorgaans tot grote inspanningen. Hij kent veelal geen vrije zaterdag en zo hij die wel kent dan zijn zijn eigen werkzaamheden op de andere dagen zeer verzwaaard. ..." (blz. 15). Waarmee de F.O.I.B. heeft beweerd, dat de intellectuelen in elk geval wat hun produktiviteit betreft geen last hebben van het hoge tarief: zij werken relatief hard. (Ik meen dat dit juist is en dat hoge belastingen daartoe bijdragen).

Fraaie voorstellen.

De brochure verschaft vervolgens enige informatie over de opbouw van het inkomstenbelastingtarief. Op aanvraag krijgt men zelfs een stencil thuisgestuurd, dat vol staat met aanhalingen uit Kamerverslagen, Memorie van Antwoord e.d. over de hoge inkomstenbelastingtarieven. Na een korte aanduiding, dat ook andere belastingen de intellectuelen zo zwaar treffen wordt aangetoond dat de intellectueel naar zijn gevoelens wordt ondergewaardeerd. Zoals reeds gezegd, werkt de intellectueel vreselijk hard, maar bovendien moet hij meer geld uitgeven aan allerlei culturele en luxe zaken. „Hij kan zich immers niet onttrekken aan het eerste klas reizen, hij moet zijn kinderen laten studeren" (gelukkig dat anderen die zorgen niet hebben) enz. Vervolgens wordt aangetoond dat de progressie van het inkomstenbelastingtarief de intellectuelen extra zwaar treft. De zgn. dubbele progressie treft namelijk juist de middengroepen. En per definitie bestaan die groepen uit intellectuelen (met een inkomen van f. 10.000 tot f. 50.000). Dat de stijging van de progressie nu juist tussen f. 10.000 en f. 30.000 het grootste is en dat een groot deel van de bij de F.O.I.B. aangesloten verenigingen uit leden zullen bestaan, die méér dan f. 30.000 verdienen, moge slechts getuigen van het meer algemene belang dat deze pressiegroep vertegenwoordigt.

Een analyse van de fraaie voorstellen om tot verlaging van de belastingdruk op de middengroepen te komen blijft achterwege. Reeds is aangehaald, dat de F.O.I.B. weet dat er met die voorstellen een zeer belangrijk bedrag aan belastingopbrengst is gemoeid. „Evenzeer is het er echter van overtuigd, dat op deze grond zijn voorstellen niet mogen worden gemitigeerd of afgewezen". We hebben het dus maar te aanvaarden. En

(I. M.)
voor uw
Assurantiezaken
NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

Inter-Europese migratievrijheid ontoereikend?

Op 1 mei 1964 trad in het kader van de Europese Economische Gemeenschap een verordening in voege die de verdere realisatie van het vrij verkeer van de werknemers nastreeft. Artikel 48 van het Verdrag van Rome stelt immers voorop dat uiterlijk tegen het einde van de overgangperiode elke discriminatie op grond van nationaliteit, wat betreft de werkgelegenheid, de beloning en de overige werkvoorwaarden, dient afgeschaft te worden. Aldus zou naast een vrij goederen- en kapitaalverkeer een vrije Europese arbeidsmarkt geschapen worden.

Volgens de uitvoeringsbepalingen en de „timing” van de artikelen 49 en 51 werd in het Publikatieblad van de E.E.G.¹⁾ de verordening nr. 15 bekend gemaakt, waarin de liberalisatiemaatregelen voor de eerste etappe werden uitgevaardigd. In het nieuwe reglement worden de voorschriften tot vrijmaking in de tweede etappe gegeven.

Vooraleer over te gaan tot een analyse van de bepalingen van de verordening van mei 1964, kan een historische terugblik niet zonder belang worden genoemd.

Historische ontwikkeling.

Ten gevolge van het autarkisch streven van de nationale staten werd na de eerste wereldoorlog geleidelijk besloten tot de invoering van pas en visum, deviezencontrole, werkvergunningen, arbeidskaarten, de opheffing van volledige convertibiliteit van lonen en besparingen enz., allemaal factoren die een administratieve belemmering vormden voor het vrij internationaal migreren van de arbeiders.

Vooraf na de grote crisis werden de nationale overheden zich bewust van het algemeen beleidsprobleem waarbij zij niet alleen aan het bedrijfsleven een regelmatige toevloed van de vereiste arbeidskrachten moesten verzekeren maar ook aan de bevolking voldoende werkgelegenheid dienden te bieden. Meer en meer werden beperkingen ingevoerd die een inwijking van vreemde werknemers bemoeilijkten. In feite hadden deze maatregelen dezelfde belemmerende invloed als de heffingen op de import van goederen. Terwijl door het uitvaardigen van invoerrechten de geproduceerde goederen getroffen worden, slaan de migratiebeperkingen rechtstreeks op een produktiefactor.

Sinds de tweede wereldoorlog trad een zekere kentering in. Terwijl het streven naar een Europese integratie zich steeds duidelijker aftekende, werden in het raam van enkele internationale verdragen speciale liberalisatiemaatregelen voor het personenverkeer opgenomen.

¹⁾ Publikatieblad E.E.G. 1961, 26 augustus, nr. 57.

(vervolg van blz. 735)

dat is met een belastingverlaging een plezierige bezigheid. Maar van intellectuelen verwachten we toch iets meer dan de quasi-gefundeerde stellingen, die in de besproken brochure op het papier zijn geworpen, dan dat wij deze zaak ernstig zouden nemen. Want we zijn met intellectuelen onder elkaar. Dat soort mensen heeft een bepaalde geesteshouding.

¹⁾s-Gravenhage.

E. L. BERG.

Vertrekkende van de eerder vage beginselverklaringen, afgesloten in de Internationale Arbeidsconferentie (1949), de West-Europese Unie (1950) en de O.E.E.S. (1953), kwam men tot enige concrete uitwerking in het Beneluxverdrag (artikel 55) en het E.G.K.S.-verdrag (artikel 69 en het besluit van 8 december 1954).

Niettemin waren de bereikte resultaten algemeen genomen miniem te noemen. Door het onverzettelijk vasthouden van de overheid aan de prioriteit van de binnenlandse arbeidsmarkt hebben de pogingen tot afschaffing van de nationale administratieve belemmeringen opmerkelijk gefaald. Alles bleef grotendeels beperkt tot het ondertekenen van verdragsoorkonden, bovendien rijkelijk voorzien van ontsnappingsclausules²⁾.

De reeds getroffen en verder voorziene maatregelen van het E.E.G.-verdrag betekenen ongetwijfeld een belangrijke vooruitgang. Essentieel bestond in de E.E.G.-landen, niettegenstaande de rectificatie van genoemde internationale akkoorden, een regeling die sterk op de nationale voorkeur steunde. Als illustratie kan hier België aangestipt worden. Vooraleer de bepalingen van de Euromarkt geldigheidskracht kregen, gold in België nog steeds het K.B. van 31 maart 1936. Daarin werd bepaald dat de werkgever voor de buitenlandse arbeider die hij wenste tewerk te stellen een arbeidsvergunning diende aan te vragen. Daartoe deed een speciaal arbeidsbureau een onderzoek nopens de urgentie van het verzoek op basis van de situatie van de binnenlandse markt.

Draagwijdte E.E.G.-verordening.

Toepasselijk op alle werknemers in loondienst (m.a.w. ook voor grens- en seizoenarbeiders) stelt de verordening van 1 mei 1964 definitief een einde aan de voorrang van de nationale arbeidsmarkt. Deze preferentie was door verordening nr. 15 in 1961 reeds tot 3 weken beperkt geworden.

Nochtans vindt men ook in de laatste verordening de traditionele ontsnappingsclausule. De restrictie bestaat erin dat de lid-staten de preferentie voor de nationale werkkrachten in bepaalde gebieden of voor zekere beroepen kunnen handhaven of opnieuw in voege brengen. Het hoeft echter gezegd dat wanneer een lid-staat tot dergelijke maatregelen wil overgaan, hij vooraf de Commissie in kennis dient te stellen van zijn met argumenten gestaafde beweegreden.

Belangrijker als beperking van deze uitzondering is dat naar het voorbeeld van verordening nr. 15 een tijdslimiet geldt. Inderdaad moet 15 dagen na het onbeantwoord blijven van de opengestelde arbeidsplaatsen aan de voorrang voor de nationale ingezetenen een einde gesteld worden. Vanaf dat ogenblik mogen buitenlandse arbeidskrachten deze vacatures innemen.

Daarenboven bestaat de verplichting voor de nationale overheid om in die gebieden of die beroepen waar de discriminatie ten voordele van de nationale werknemers weder ingevoerd werd, de vreemde personen, die gedurende 2 jaar geregeld ter plaatse tewerkgesteld wer-

²⁾ Zo is artikel 69 van het E.G.K.S.-verdrag niet alleen beperkt tot mijnwerkers en arbeiders uit de ijzer- en staalsector maar bovendien tot de gekwalificeerde werknemers.

den, met de binnenlandse arbeidsmarkt op gelijke voet te behandelen.

Verder kan op deze „escape clause” geen beroep gedaan worden wanneer het nominatief gestelde aanbiedingen betreft, die verband houden met de specialisatie in het beroep, met het vertrouwelijk karakter van de betrekking of met vroegere beroepsbindingen of familiebanden welke in de verordening nader worden omschreven. In deze gevallen dient de arbeidsvergunning onmiddellijk verleend te worden.

Principieel gezien zijn alle gebieden en alle beroepen in de Gemeenschap vrij toegankelijk voor de werknemers van om het even welke lid-staat, en wordt hen een gelijke behandeling met de binnenlandse werknemers gegarandeerd. Zelfs met inachtnaam van de alomtegenwoordige Europese uitzonderingsmogelijkheid, betekent deze nieuwe verordening een belangrijke stap vooruit en ligt de algemeen geldende migratievrijheid in het onmiddellijk bereik.

Verandering in de Europese toestand.

Hoe dicht men de algehele liberalisatie reeds benaderde, toch is het te betreuren dat tot volledige verwezenlijking de derde etappe moet afgewacht worden. In het licht van de huidige situatie op de Europese arbeidsmarkt zou een drastische vrijmaking van het verkeer der werknemers geen nadelige invloed uitoefenen. Men schijnt inderdaad te vrezen dat een volledig openstellen van de arbeidsmarkt een toevloed van ongeschoolde arbeidskrachten (o.a. uit Italië) naar de industriële centra zou veroorzaken. De door de vakbonden verdedigde stelling dat deze buitenlandse werknemers een neerwaartse loondruk zouden uitoefenen, is absoluut voorbijgestreefd.

De toestand is in zoverre gewijzigd dat men zelfs met arbeidstekorten kampt. De aanhoudende hoogconjunctuur verhoogde de noodzaak van een toevoer van arbeidskrachten van buiten de gemeenschapsgrenzen. Door de expansie van de Italiaanse economie geraken ook deze omvangrijke arbeidsreservoirs uitgeput. Westeuropese landen voeren dan ook aanwervingscampagnes in landen als Spanje, Griekenland en Turkije. In feite staat men voor het feit dat de vrijmaking van het Europees arbeidsverkeer niet meer volstaat om het evenwicht tussen vraag en aanbod op de arbeidsmarkt te bewerkstelligen.

Ten opzichte van derde landen is de verordening van 1 mei 1964 opgesteld in de zin van een voorrang aan de communautaire arbeidsmarkt. Terwijl de meeste Westeuropese landen (vooral Duitsland) een actieve wervingpolitiek voeren, en in België stemmen opgaan tot een positieve aanmoediging van de immigratie, is het enigszins contradictoair zulk een sterke Gemeenschapsprotectie voor te staan. Maar goed dat in de verordening vermeld staat dat „te stoeve administratieve praktijken” niet als remmende factor mogen fungeren wanneer het bedrijfsleven van de Gemeenschap additionele arbeidskrachten van buiten de Gemeenschap behoeft.

Kan deze communautaire preferentie verdedigd worden op grond van de vergankelijkheid van hoogconjuncturele spanningen en het gevaar van een massa-immigratie uit deze minder ontwikkelde gebieden, dan schiet de Gemeenschap tekort in de bredere verplichtingen van de hulp aan de ontwikkelingslanden.

Visie der ontwikkelingslanden.

Met het aansnijden van de problematiek van de ontwikkelingslanden wordt niet louter aan de actualiteit tegemoet gekomen. Bij het afwegen van de voor- en nadelen van het vrij verkeer van werknemers voor het emigratie- en het immigratieland is het zonder meer duidelijk dat door het gratis ter beschikking stellen van een produktiefactor het immigratieland de meeste voordelen plukt.

Zeer simplistisch uitgedrukt kan men het voordeel van het immigratieland vergelijken met het gratis in ontvangst nemen van een produktiefactor, kapitaal in plaats van een factor arbeid. Alwaar de kosteloos ter beschikking gekregen machine alleen maar onderhoudskosten vereist, dient aan de immigrant slechts loon en eventueel scholing bezorgd te worden. Het is hier echter niet de plaats om verder op de resp. voor- en nadelen in te gaan.

Omdat emigratieland en ontwikkelingsland, evenals immigratieland en industrieel land, meestal synoniem zijn, is het voorstel van G. Abraham-Frois³⁾ interessant. Het is zijn bedoeling om de supplementaire produktie in het ontwikkelde land, gevolg van de arbeid van immigranten, die als het ware door het immigratieland gefisciseerd werden, op een meer egalitaire basis te verdelen. Alhoewel hij er niet in slaagt te bepalen hoe en in welke mate deze compensatie dient te gebeuren, verdient zijn gedachtengang onze aandacht.

In het algemeen is de ontvangen scholing in het ontwikkelde land onvoldoende om bij terugkeer in eigen land bij te dragen tot de expansie van de economie van het ontwikkelingsland. Daarom is hij voorstander van een „programme de formation professionnelle (qui) devait être conçu en tenant compte des perspectives et des projets des pays d'immigration comme de celles des pays d'émigration”⁴⁾.

Concreet zou de uitwerking van een dergelijk programma heel wat moeilijkheden meebrengen. Een gedetailleerd onderzoek naar de behoeften aan geschoolde werkkrachten in het immigratieland (per branche en per kwalificatie) en de noden van het emigratieland (voor zover een plan bestaat) is daartoe noodzakelijk.

Besluit.

Twee conclusies dringen zich op.

In de eerste plaats dient men van de huidige toestand op de Europese arbeidsmarkt gebruik te maken om tot een volledige afschaffing van de belemmerende maatregelen over te gaan. Hoewel de vrijmaking in het kader van de Euromarkt reeds grote vooruitgang maakte, zouden wij wensen dat naar het voorbeeld van het acceleratieplan voor de goederenhandel, tot een versnelde realisatie wordt besloten.

In de tweede plaats kan ook op gebied van het personenverkeer een bijdrage geleverd worden tot het verminderen van de „gap” tussen de ontwikkelingslanden en de ontwikkelde landen, waarvan de onlangs gehouden U.N.T.A.D.-conferentie het forum was. Daaraan werd tot nog toe veel te weinig aandacht besteed.

Gent.

D. VAN DEN BULCKE, lic. econ. wet.

³⁾ G. Abraham-Frois: „Capital humain et migrations internationales” in „Revue d'Economie Politique” 1964, nr. 2, blz. 526-554.

⁴⁾ G. Abraham-Frois, op. cit., blz. 533.

Technische vooruitgang en werkgelegenheid

Inleiding.

Er zal momenteel geen land ter wereld zijn waar men zich meer intensief bezig houdt met de bestudering van het werkloosheidsvraagstuk dan in de Verenigde Staten. Het relatief hoge werkloosheidspercentage van ruim 5 pCt. neemt nauwelijks af, ondanks alle maatregelen, die men daartegen tot nu toe reeds heeft genomen. De belangstelling voor dit vraagstuk hangt voor een deel ook samen met het feit dat allerlei onderzoeken hebben uitgewezen dat in de V.S. nog altijd ongeveer een vijfde deel van de totale bevolking onvoldoende deelt in de rijke vruchten die het enorme industriële apparaat voortbrengt. Een aanzienlijk deel van de waargenomen relatieve armoede (een jaarinkomen beneden \$ 3.000) houdt verband met de werkloosheid die door de automatisering ontstaat. Er bestaat echter veel verschil van opinie over de berekeningswijze van de omvang van de werkloosheid die uit de technische vooruitgang voortvloeit. Uiteraard hangen verschillende berekeningswijzen dan ook samen met de gekozen definities.

Definities.

Om mogelijke misverstanden te voorkomen is het wenselijk de gebruikte terminologie te omschrijven. Aan het slot van dit artikel zijn de gehanteerde definities te vinden.

Elke technische verbetering in een apparaat, die ertoe leidt dat met minder man-uren een bepaald aantal eenheden produkt wordt voortgebracht maakt een aantal man-uren overbodig en daardoor arbeidskrachten. Dit feit vormt een essentieel aspect van de eerste industriële revolutie en was een voorwaarde om mankracht ter beschikking te krijgen voor nieuwe arbeidstaken. De substitutie van menselijke arbeid door, dan wel aanvulling met mechanische arbeid, resp. van menselijke energie door minerale energie vormt een natuurwetenschappelijk aspect van de economische groei.

De voortdurende stijging van de arbeidsproductiviteit en de verkorting van de arbeidsduur zijn er sociale gevolgen van. Fr. Dewhurst heeft in het boek „America's Needs and Resources” deze energetische revolutie als volgt in percentages aangegeven:

| | 1850 | 1900 | 1950 |
|-------------------------|------|------|------|
| Menselijke arbeid | 13,0 | 5,3 | 0,9 |
| Dierlijke arbeid | 52,4 | 21,5 | 0,6 |
| Machinerie-arbeid | 34,6 | 73,2 | 98,5 |

Potentiële technologische werkloosheid (PTW).

In het boven geschetste licht gezien komt het mij voor dat bij het bestuderen en berekenen van de werkloosheid het wellicht een doelmatige benaderingswijze zou kunnen zijn om van het fundamentele feit uit te gaan, dat tengevolge van bepaalde technologische veranderingen bij de voortbrenging van een bepaald aantal eenheden produkt een aantal man-uren wordt afgestoten. Dat de overbodig geworden mankracht soms wel en soms niet, soms langzaam en soms snel in het arbeids-

proces opnieuw wordt opgenomen, hangt samen met maatschappelijke verschijnselen, die de technologische verandering begeleiden.

De heer John I. Snijder, directeur van de U.S. Industries Inc., levert veel automatiseringsapparatuur. Hij kan daardoor van nabij de gevolgen van de automatisering observeren. De overbodig geworden mankracht voor een bepaalde taak kan men in man-uren uitdrukken. Zij is te berekenen en dit gebeurt zowel door de ontwerpers van dergelijke apparatuur als door de bedrijfsleiding die dergelijke apparatuur invoert. Deze direct berekenbare werkloosheid zal hier verder **potentiële technologische werkloosheid (PTW)** worden genoemd. Snijder heeft op deze wijze berekend dat er in de V.S. wekelijks veertigduizend arbeidsplaatsen vrij komen of overbodig worden.

De gegevens over deze PTW zouden te verkrijgen zijn door samenwerking tussen de leveranciers van automatiseringsapparatuur, ondernemers en overheid. Voor het werkgelegenheidsbeleid zullen cijfers over de PTW van groeiende betekenis worden. Deze kunnen tevens een beeld verschaffen van regionale situaties, hetgeen weer van belang is voor het bevorderen van een goede spreiding van de werkgelegenheid, en de stabilisatie van de economische bedrijvigheid en maatschappelijke orde. De gegevens over de omvang van de PTW kunnen onder meer een indicator zijn bij berekeningen inzake een te verwachten groei van de werkgelegenheid.

K. Wheeler gaf in een artikel over automatisering in Life International een aardig voorbeeld om de betekenis van automatisering te illustreren. In de V.S. is de telefoonindustrie sterk geautomatiseerd. Indien dit niet gebeurd was, zou deze industrie thans bijna alle werkende vrouwen in de V.S. nodig hebben om de huidige taak te kunnen vervullen.

Wij spreken in dit artikel uitdrukkelijk over „potentiële” werkloosheid. Of de PTW nl. als werkloosheid bij de arbeidsbureaus geregistreerd wordt, hangt af van allerlei omstandigheden die de vraag naar man-uren al dan niet vergroten resp. barrières scheppen, die tussen de vraag naar en het aanbod van man-uren staan en dus frictieverschijnselen vormen. Die fricties ¹⁾ kunnen van allerlei aard zijn. Wij noemen er hier slechts enkele:

1) De expansie van de totale produktie in het rationaliserende bedrijf is te klein om de afgestoten mankracht op een andere plaats in het bedrijf te kunnen herplaatsen.

2) De expansie van andere bedrijven, waar men plaats zou hebben voor het type arbeidskracht dat uitgeschakeld werd, blijkt te klein te zijn om volledige resorptie mogelijk te maken.

3) De beroepseisen zijn door de technische vernieuwing gewijzigd waaraan de afgestoten mankracht niet kan voldoen.

4) Er wordt in het bedrijf of in de maatschappij onvoldoende omscholingsmogelijkheid geboden.

¹⁾ In dit artikel heeft het begrip „frictie” een ruimere betekenis dan die van het veelgebruikte begrip „Frictionele werkloosheid”.

5) De vermogens van een gedeelte der overbodig geworden mankracht zijn niet voldoende groot om een omscholingscursus met succes te volgen.

Door de verschillende soorten frictieverschijnselen zal een kleiner of groter gedeelte van de PTW manifest worden als „geregistreerde” werkloosheid.

Structurele veranderingen.

De technische vooruitgang zal de omvang van die wrijvingsverschijnselen vergroten als de technologische veranderingen gepaard gaan met zgn. structurele wijzigingen. Wanneer iemand moeilijk of niet meer ergens anders terecht kan met zijn kennis en ervaring omdat deze verouderd is geraakt en overbodig geworden, dan is er sprake van een structurele verandering (zie ook de definitie hiervan ²⁾). De industriële maatschappij gaat andere eisen stellen aan kennis en vaardigheid. De maatschappij zelf verandert. De samenstelling en statistische verdeling van kennis en bekwaamheid die nodig worden bij de verschillende soorten beroepen wijzigen zich. Men zou het zo kunnen stellen dat de structuur van de maatschappelijk nodige kennis zich wijzigt met de stand van wetenschap en techniek die bij de productieprocessen worden toegepast.

Indien zou blijken dat structurele veranderingen toenemen, naarmate het productie-apparaat sneller wordt vergroot onder invloed van automatisering en andere technologische veranderingen, zal het vermoedelijk ook moeilijker worden om te verhinderen dat de PTW zichtbaar wordt als meer of minder langdurige en omvangrijke werkloosheid. Deze situatie doet zich nu voor in de V.S. Dit blijkt o.m. uit de volgende feiten: Terwijl er enerzijds 4 tot 6 mln. werklozen zijn, blijkt er gelijktijdig een vraag naar hoog gekwalificeerd personeel te zijn, waardoor evenzo 4 tot 6 mln. vacatures bestaan. Het Amerikaanse tijdschrift Spectrum van februari 1964 wees erop, dat de toekomst van het economisch leven sterk verbonden is met de spreiding van hen die een hoog gekwalificeerde opleiding ontvingen. In 1962 waren in de V.S. 4 mln. personen gedurende het gehele jaar werkloos; 2,7 mln. konden slechts een part-time baan krijgen. Ongeveer 14 mln. personen waren in 1962 gedurende enige tijd zonder werk. De jeugdwerkloosheid bedroeg onder de 16-21-jarigen 14,7 pCt.

Een en ander wijst er dus wel op dat een van de factoren die de economische groei kunnen afremmen het gevolg is van tekorten in de opleidingen. Het is duidelijk dat deze frictie niet wordt weggenomen door via belastingverlaging een vergroting van de totale vraag naar goederen en diensten te bevorderen ³⁾. Het gaat bij deze frictie om een structurele verandering. Slechts een causale aanpak kan hier voor de noodzakelijke aanpassing zorg dragen. Het zijn vooral de fricties met een structureel karakter, die veel tijd voor de aanpassing zullen vragen. Die tijd zal overigens bekort worden indien men op basis van de analyse van de factoren, die de PTW transformeren in geregistreerde werkloosheid, vooruitziet en compensatieschema's opzet die tijdig in werking treden.

²⁾ Ook andere factoren zoals de huidskleur kunnen structurele werkloosheid doen ontstaan.

³⁾ Zie ook „Iets over de Amerikaanse werkloosheid” van Drs. M. Hart in „E.-S.B.” van 10 juni jl.

Werkgelegenheid en totale vraag.

De werkloosheid in de V.S. betekent dat gelijktijdig een aanzienlijke achteruitgang in inkomen voor de betrokkenen ontstaat. De omvang van de sociale bijstand, werkloosheidsverzekering, is in verschillende staten sterk uiteenlopend. Het totale arbeidsinkomen van de bevolking gaat er relatief door achteruit. Dit zal als regel ook ongunstig uitwerken op de totale vraag. Het verband tussen **structurele veranderingen en een afgeremde totale vraag** komt zo te voorschijn. Het wekt dan ook enige verwondering dat op deze samenhang in het Amerikaanse rapport „Higher unemployment rates” 1961, niet werd ingegaan. Het nieuwste rapport „Towards full employment” (1964) heeft daarvoor wel oog. Het gaat er echter toch nog niet voldoende diep op in, mede omdat blijkt dat er onmisbaar statistische gegevens ontbreken. Het rapport doet daarom ook aanbevelingen over de aard der gegevens, die verzameld moeten worden om lacunes op te vullen, bijv. welke soort „banen” zijn het meest gevoelig voor technologische veranderingen? Voorts pleit dit rapport voor de benoeming van een speciale commissie ter bestudering van de invloeden en uitwerking in het verleden, heden en toekomst van technologische veranderingen op economie en werkgelegenheid.

Als men nu vraagt of er veel redenen is om ons gelukkig te prijzen dat Nederland zo weinig werkloosheid heeft, dan zal het antwoord daarop moeten afhangen van de beantwoording van een aantal vraagpunten. Kennen wij bijv. de verschijnselen van structurele aard al voldoende? Zijn deze van lokale, regionale, landelijke of zelfs van internationale aard? De krapte op de arbeidsmarkt bevordert verdere automatisering. Zolang een expansie van het bedrijfsleven in Nederland en binnen E.E.G.-verband gepaard gaat met een vraag naar arbeidskrachten die groter is dan de groei van de PTW door automatisering en andere technologische veranderingen, is er nog geen directe reden tot grote bezorgdheid. Maar bij deze geruststelling mag toch niet over het hoofd worden gezien, dat de omvang van de automatisering en het per arbeider geïnvesteerde aantal pk, in Europa minder groot is dan in de V.S. In een kort geleden gehouden gesprek in Amsterdam over het vraagstuk van de automatisering door een groep deskundigen stelde Dr. Euwe de achterstand van Nederland op vijf jaren.

In ieder geval blijft voortdurende waakzaamheid geboden. Daarom is hierover regelmatig discussie wenselijk.

Samenvatting.

Het meten van de potentiële technologische werkloosheid (PTW) wordt in dit artikel als theoretische basis beschouwd voor de bestudering van verschijnselen van structurele aard. Voorts is er verband gelegd tussen technische vooruitgang en structurele veranderingen enerzijds met werkloosheid, verminderd arbeidsinkomen en afgeremde totale vraag naar goederen en diensten anderzijds.

Wassenaar.

E. H. F. VAN DER LELY.

Definities.

Wij hebben hierbij grotendeels het rapport „Towards full employment”, 1964 van een commissie van de Amerikaanse Senaat gevolgd.

Technologie: het geheel van technieken waardoor beschikbare economische hulpbronnen worden omgezet in goederen en diensten ter voorziening in menselijke behoeften.

Technologische verandering: alle veranderingen in de gebruikte technieken. Hiertoe rekent men onder meer nieuwe typen arbeidsbesparende machines, wijzigingen in gebruikte grondstoffen bij het produceren, de ontwikkeling van vervangingsartikelen, de verhoging van de efficiency van de leiding door toegepaste bedrijfsorganisatie, werkmethodeverbetering enz. Sommige van die veranderingen wijzigen de totale werkgelegenheid niet, andere vergroten de produktiviteit per man-uur.

Mechanisatie: toepassing van machines bij taken, die voorheen door menselijke en dierlijke arbeid werden verricht.

Automatisering: de vervanging van de mens als operator door automatische controles, waarbij al dan niet gebruik wordt gemaakt van computers.

Structuur: de structuur van een object van onderzoek wordt bepaald door de factoren, die in hun kwalitatieve en kwantitatieve aspecten worden bestudeerd en als bij elkaar behorend beschouwd tezamen een eenheid vormen.

Structurele verandering: hiervan is sprake als er een blijvende verandering optreedt in de samenstelling van de bestudeerde kwaliteiten of (en) in de kwantitatieve verhoudingen.

INGEZONDEN STUK

MARKT-MATRICES ALS CONSUMPTIEF MARKETING-MODEL

Het artikel van de heer L. L. Tholen onder bovenstaande titel in „E.-S.B.” van 15 juli 1964 wil een originele bijdrage zijn tot de commercieel-economische theorie. Dit is het stellig ook waar het de hoofdzaak van het artikel betreft. De schrijver geeft aan hoe populatiegegevens, lezerskringgegevens en consumptiekentallen kunnen worden verenigd tot een soort „bereikt debiet” per reclamemedium, waarmee de waarde van een annonce voor een bepaald produkt in dit medium bepaalbaar wordt, althans in beginsel.

Spijtig is het dat de schrijver zich niet heeft willen beperken tot de uiteenzetting van zijn gedachten en de rekenmethode die hij erop baseert, doch daarnevens een aantal stellingen oppert, voor het merendeel zonder verband met de hoofdzaak, die wel zeer aanvechtbaar zijn. Dit geheel wordt gepresenteerd onder een titel die ambitieus mag heten, terwijl iedere verwijzing naar de bestaande commercieel-economische literatuur ontbreekt.

Mogelijk is het artikel onder tijddruk geschreven, mogelijk ook heeft de schrijver bewust enkele punten in het vage gelaten ten einde een discussie over het onderwerp te provoceren. Hoe het zij, de schrijver is aan de „E.-S.B.”-lezer wel enige toelichting verschuldigd.

De mededeling dat de indelingscriteria van de media-gegevens volgens de methode-Politz naar de mening van de schrijver de voorkeur boven andere verdienen (blz. 623, kol. 2) laat bij de lezer een wat zwevend gevoel na, want deze criteria worden nergens genoemd, en ook wordt met geen woord gerept over de redenen van deze voorkeur.

Over dit bezwaar zou men nog kunnen heenstappen, want het werk van Politz is althans in enkele bibliotheken te raadplegen, mét de benodigde literatuurverwijzingen. Ernstig bezwaar dient echter te worden aangetekend tegen de niet gestaafde en dus nogal gratuite mededeling dat „de welstandsdefinitie, zoals die door Attwood Statistics voor het lezerskringrapport van „De Geïllustreerde Pers N.V.” werd gehanteerd, levert deze bezwaren niet op” (blz. 622, kol. -1), welke mededeling volgt op een alinea die beschrijft hoe moeilijk het bepalen van de welstand van een ondervraagde is.

Schrijver kan het grootste gelijk hebben, doch men mag een dergelijke stelling, waarin namen van Nederlandse ondernemingen genoemd worden — en die denigrerend uitgelegd kan worden voor alle ondernemingen die met de genoemde concurreren — niet zonder enige bewijsvoering laten passeren. Het is voor beide genoemde ondernemingen een gênante vorm van publiciteit.

In het centraal gedeelte van het artikel ontwikkelt de schrijver zijn gedachten om de totale markt te segmenteren naar enerzijds leeftijd, anderzijds welstand, en ten slotte naar „consumptie-eenheid” (de man, de vrouw, het gezin, het hoofd van het huishouden). Hij plaatst dan populatiecijfers, lezerskringcijfers en consumptiekentallen, ieder in matrixvorm gerangschikt, naast elkaar. Op sommige punten is het zeer lastig de redenering van de schrijver te volgen. Zo wordt het begrip „debiet” gedefinieerd met de formule

$$D = \Sigma K \cdot \frac{O}{K} \text{ (blz. 623, kol. 1),}$$

waarin O de omzet voorstelt van het onderzochte produkt (in waarde- of geldeenheden), K het aantal consumenten van dit artikel, en O/K dus de omzet per consument.

Deze definitie lijkt evenwel in strijd met schrijver's verbaal gegeven definitie: „De spreiding van een artikel of merk wordt voorgesteld door de matrices van zijn consumptie-eenheden. De cijfers van iedere matrix worden gevormd door het procent dat het debiet uitmaakt van de inhoud der corresponderende cellen der populatie-matrices”. Volgt men de hierboven gereproduceerde formule die het „debiet” per definitie gelijkstelt aan de omzet, dan wordt een percentering op populatiecijfers zinloos, en zeker verkrijgt men er niet de „spreiding van de consumptie-eenheden” mee, daar de schrijver het begrip „consumptie-eenheid” heeft gedefinieerd als vrouw, man, huishouden of gezinshoofd.

Mogelijk heeft de schrijver iets anders bedoeld — bijv. een debiet-formule waarin iedere consumptie-eenheid wordt gewogen, niet met zijn verbruik, doch met een coëfficiënt die de verhouding van zijn verbruik tot het totaal gemiddelde verbruik aangeeft? Langs deze weg wordt het aantal effectieve consumenten herleid tot een aantal „standaard-consumenten” met gemiddeld verbruik, hetgeen in de lijn van schrijvers betoog lijkt te liggen. Een precisering is hier echter geboden, want zoals het gedrukt is bevat het artikel een onjuistheid.

Het artikel van de heer Tholen suggereert een mathematische onderbouw waarvan de aard echter geheel in het duister blijft. Weliswaar worden de woorden „model” en „matrix” veelvuldig gebruikt, en belooft de schrijver „deze cijfergroepen zullen wij later met het arithmetisch equivalent der matrix-algebra bewerken” (op blz. 622, kol. 1), doch het waarom van deze termen en het hoe van de bewerking blijft in raadsels gehuld.

De vermenigvuldiging van matrices gebeurt zeker niet door de corresponderende cellen van bijeenhorende matrices met elkaar te vermenigvuldigen, althans niet in de matrix-algebra. Nochtans geeft schrijver dit als vermenigvuldigings-recept (op blz. 624, kol. 1), terecht als men afstand doet van het woord matrix in zijn mathematische betekenis, en bedoelt een reeks kengetallen, in vierkantsvorm gerangschikt, te vermenigvuldigen.

Er is meer aan te merken op het gebruik van wis-

kundige termen in dit artikel: „standaarddeviatie” waar standaardfout bedoeld is, het voor de niet-statisticus onbegrijpelijke want nergens verklaarde woord „nulhypothese”, gebruik van de term „minimax” zonder referentie aan, en zonder verband met de speltheorie waar hij aan is ontleend — en de toch zeer reële inhoud van het artikel wordt er bepaald niet mee gediend.

Blijft dan ten slotte nog het onbegrijpelijke geheel aan stellingen op reclamegebied waarmee de schrijver zijn artikel afsluit. Vermoedelijk zal men van reclamezijde hier protest tegen aantekenen. Ik volsta met de stellingen te citeren die — zonder aanwijsbaar verband met het voorgaande of volgende — op blz. 624 zijn afgedrukt:

„Toepassing van de wetten van Gossen houdt in, dat allereerst de optimale advertentie wordt bepaald naar inhoud, vormgeving en formaat. Uit de talrijke publikaties over impact kan vervolgens de optimale frequentie worden afgeleid” (...).

„Een en ander betekent, dat het merendeel der campagnes vermoedelijk een beter rendement zal opleveren bij hogere frequentie van adverteren in een belangrijk kleinere bladenslijst” (...).

„Behalve het rendement der campagne of van onderdelen ervan kan langs deze weg tevens de maximale rendabele omvang van het advertentiebudget worden bereken.” (...).

Zou de heer Tholen willen toelichten hoe hij zich de bedoelde afleiding, bewijsvoering, berekening voorstelt te maken, uitgaande van zijn consumptief marketing-model? Bedoelde vraagstukken zijn van kardinaal belang voor reclamechefs en commerciële directeurs, en dit artikel suggereert een eenvoudige oplossing, gestoken in een wiskundige verpakking waar de niet-economisch-statistisch geschoolede lezer nauwelijks doorheen kan zien.

Of wil hij wellicht enkele wat al te stoutmoedig uitgevallen stellingen nuanceren, en daarmee de aandacht terugleiden naar de reële bijdrage die dit artikel geeft op het gebied van de integratie van marktgegevens uit verschillende bronnen?

De Bilt.

Drs. C. DE KONING.

NASCHRIFT

De heer C. de Koning merkt in mijn artikel een onjuistheid op. Terecht. Bij het testen van het artikel voor aanbieding aan de redactie van „E.-S.B.” bleek namelijk dit punt onoverkomelijke moeilijkheden te bieden bij niet-econometrisch geschoolden. Maar juist dezen hebben, vaak het meest, met marketing-problemen en -rapporten te maken! De juiste weg is inderdaad om bij het ex-ante onderzoek de produkt-matrix in indices op te stellen, waarbij het N-cijfer van de omzet per consument bijv. op 100 gesteld zou kunnen worden. Voor het ex-post onderzoek biedt deze methode evenzeer voordelen. Daar echter is berekening met de absolute grootheden onontkoombaar. Bredere uiteenzetting van de methode valt buiten het kader van dit naschrift.

Over andere punten spijt het mij met de heer De Koning van mening te verschillen. Een summiere vermelding van kernpunten uit de literatuur moest, evenals een uitvoerige bespreking der welstandsdefinities uit het rapport, wegens plaatsgebrek vervallen. Een beknopte samenvatting van het laatste is te vinden op blz. 43 van deel I van het rapport.

De consumptie-eenheden zijn gedefinieerd in individuen en huishoudens, gerangschikt naar verschillende criteria.

De rekenregels zijn afgestemd op gebruik door niet-econometrisch geschoolden en blijken hiervoor te voldoen.

Standaard-deviatie en standaardfout worden langs gelijke weg bepaald. Inhoudelijk zijn het overwegend synonieme woorden. De term „nul-hypothese” is voor de statisticus niet van betekenis ontbloot. Deze hele materie vergt voor de opstelling der matrices de gespecialiseerde kennis van de statisticus. Daarom is van nadere uitleg afgezien.

De term „minimax-peilprijs” is gekozen om tot uitdrukking te brengen dat het gaat om minimale kosten tegenover maximale opbrengsten. Deze winstoverwegingen hebben, m.i. ten onrechte, zelden een rol gespeeld in de praktijk der reclame.

Juiste keuze van matrices maakt het model ook op andere terreinen toepasbaar. Dat het model eenvoudiger is dan vele gangbare typen kan ik niet als bezwaar voelen; integendeel! hierdoor immers wordt het doel langs eenvoudigere wegen bereikt. Dit doel luidt: integratie van marktgegevens uit verschillende bronnen in hanteerbare vorm voor verschillende doelen.

Amsterdam.

L. L. THOLEN.

BOEKBESPREKING

Prof. Dr. J. E. Andriessen: Economie in Theorie en Praktijk. Uitg. Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1964, 467 blz., f. 32,50 (gebonden).

Het in ons land inmiddels bekend geworden Repertorium van de Sociale Wetenschappen (deel Economie) is, blijkens het voorwoord van de auteur van het hier besproken werk, achterhaald. Het Repertorium is niet alleen maar enigszins omgewerkt: na de eerste zestien bladzijden tekst is „het allemaal anders gelopen”. Dit neemt niet weg dat er aan een toch werkelijk al imponerende reeks inleidingen in de economie een jongste telg is toegevoegd. Het lijkt dan ook gerechtvaardigd zich af te vragen of hier sprake is van een Neue Kombination, of dat wij hier te maken hebben met „just another”. De auteur voelt dit zelf ook wel. Niet alleen rechtvaardigt hij de verschijning van zijn boek, maar zelfs rechtvaardigt hij in zekere zin de rechtvaardiging. Een vergelijking met enkele bomen uit het bos van Inleidingen, Wegwijzers, Handboeken, Schetsen enz., enz. ligt voor de hand. Intussen moet de jonge loot ook vergeleken worden met zijn stam: het wat knoestige en weerbarstige Repertorium.

Om maar met dit laatste te beginnen: de oude indeling in zes hoofdstukken is opgeblazen. Als de explosie uitgewerkt en de rook opgetrokken is, blijkt men weliswaar weer te doen te hebben met zes hoofdstukken, maar die heten nu „Delen” en deze zes delen bevatten tezamen twintig hoofdstukken. Wie meent dat er dan niet veel veranderd is, komt gelukkig bedrogen uit. De volgorde van de onderwerpen is ingrijpend gewijzigd à la Samuelson. Reeds op blz. 68 treft men het „deflationary gap” aan, op de hielen gevolgd door het „inflationary gap”. We zitten dan, na een inleidend Deel I, in het over de Nationale Welvaart handelende Deel II, dat

op gelukkige wijze wordt afgesloten met een hoofdstuk over-Economische Groei en Ontwikkeling. Deel III behandelt Geld en Krediet in het Economisch Leven en eerst in Deel IV is men toe aan de Prijs- en Inkomensvorming; zodat de eerste vraagcurve niet dan na 180 bladzijden aan de lezer wordt toevertrouwd. Deel V houdt zich bezig met de Inrichting van het Economisch Leven en de Economische Politiek (4 hoofdstukken) en het zesde Deel omlijnt de Plaats van de Volkhuishouding in de Wereldeconomie. De nieuwe indeling verhoogt de mate van overzichtelijkheid, terwijl de leesbaarheid zeer gediend is met een, vergeleken bij het Repertorium, paradijselijke typografische vormgeving. Het éénhoofdig schrijverschap is de homogeniteit van stijl, maar vooral van aanpak, wel bijzonder ten goede gekomen, waarmee dan een van de bezwaren, die men tegen het Repertorium kon koesteren, is weggevallen.

Ook qua inhoud is er veel anders gelopen. Zo is bijv. de uiteenzetting over de multiplier didactisch beter gepolijst, is de U-vormige marginale kostencurve zonder veel omhaal verbannen (blz. 229) en is de „break-even” analyse niet alleen gecorrigeerd maar ook beter geworden. Minder gelukkig is de presentatie van het probleem van de Prijsdifferentiatie (blz. 242-243). De grafieken „articuleren” niet, de markten zijn niet gesommeerd, en het zou beter geweest zijn hier de benaderingswijze te kiezen van Stonier Hague's Textbook. Men mist helaas wel het schematische „overzicht van de ontwikkeling van de economische wetenschap” uit hoofdstuk I van het Repertorium, terwijl de auteur het probleem van vaste tegenover flexibele wisselkoersen (blz. 405) naar onze smaak wel wat summier behandelt. Het komt ons voor dat met name voor het zeste deel enkele extra „lost weekends” dienstig geweest zouden zijn, zodat het jammer is dat van deze produktiefactor de aanbodcurve — om zo te zeggen — contrair is gaan verlopen. Dit neemt niet weg dat er ten opzichte van het Repertorium een duidelijke winst geboekt is. Want, howel het „toch altijd nog weer meeslepender... kon” (Prof. Dr. J. Pen, sprekend over Samuelson's „Economics” op blz. 8 van Aula-pocket nr. 159) vertoont „Economie in Theorie en Praktijk” de duidelijke verdienste van een bijna steeds heldere stijl, waarbij nog komt dat het huwelijk tussen theorie en praktijk bepaald kameraadschappelijk mag heten. Het boek dankt mede aan kritisch gedoseerde cijfers zijn voor specifiek Nederlandse verhoudingen illustratief karakter. De literatuuropgaven na de hoofdstukken vormen een pluspunt apart. De opzet daarvan doet denken aan die van Van Meerhaeghe in zijn „Handboek van de Economie”, een opzet die zeker de navolging verdient die men in het onderhavige werk aantreft, al zou men hier en daar kunnen twisten over de indeling in „eenvoudig”, „moeilijker” en „zeer moeilijk”.

De grafieken mogen wel even afzonderlijk genoemd worden. Verzorging en toegankelijkheid daarvan zouden ook Samuelson goedkeurend doen knikken, temeer daar „Economie in Theorie en Praktijk” voor hem wel geen bedreiging vormt op de Amerikaanse markt, terwijl McConnell, die Samuelson op eigen terrein met een eigen „Economics” van even zwaar kaliber beoorlooft, met leedvermaak zou constateren dat de curven getekend zijn tegen een groene achtergrond: It is not all in Samuelson. Betekent dit alles nu dat wij met dit werk een „Nederlandse Samuelson” ter tafel hebben? De prijs van het boek tracht dit tenminste alleszins te suggereren: die

verschilt niet noemenswaard van die van het beroemde „Economics” en het vertrouwen in de mate van produktdifferentiatie is dus blijkbaar groot. Of het nu ook „circulair vertrouwen” gaat worden, zodat het boek de status van gangbare munt verkrijgt is een tweede. Want hoe moet dat gaan wanneer het lijvige Amerikaanse boek nog eens vertaald wordt en in pocket-uitgave verschijnt, zodat de Economische Kleine Johannes voor luttele kwartjes het boekje krijgt aangeboden „waar alles in staat” — een soort bastaard geesteskind van Frederik van Eeden?

Het boek van Andriessen is jong. Het is natuurlijk nog niet meteen zo doorwrocht „opgevoed”, bijgeschaafd en aangevuld. Het bezit ook — bij wijze van spreken — vrijwel geen hofhouding of gevolg in de vorm van samenvattingen, appendices, vragen (ter discussie of anderzins), „study guide and workbook”, „teacher's manual” en meer van dat fraais. Nu kan men dit alles geheel secundair achten. Anderzijds is het niet ondenkbaar — en ook niet geheel ondienstig — dat het boek in de toekomst nog eens voorzien wordt van een lijfwacht in de een of andere vorm.

Want hoewel met de aanbodcurve wat luchthartig is omgesprongen en het monetair evenwicht enigszins heilig is, hoewel de acceleratie er bekaaid van af komt en een gouden kans gemist is om totale en gemiddelde grootheden corresponderend in één grafiek met twee „etages” onder te brengen, is het al met al een inleidend werk dat een goed substituum voor buitenlandse equivalenten kan zijn. Het feit dat het algemene theorie paart aan Nederlandse praktijk maakt het preferabel boven buitenlandse mededingers. Het boek is dan ook wel geschikt voor het publiek dat de auteur voor ogen zweefde, namelijk „o.a. . . juridische studenten . . . vele anderen . . . bijvoorbeeld aspirant-accountants”. Maar het komt ons voor dat de markt groter is. Zonder te willen tornen aan andere „vele anderen” denken wij bijv. aan M.O. examandi, (niet zozeer aan die steeds weer ten tonele gevoerde journalisten, politici en Kamerleden, want die moeten vaak eerst Pens „Moderne Economie” nog lezen, dat ze al jaren in hun kast hebben staan) maar vooral aan economische kandidandi. Het zou namelijk wel eens uiterst nuttig kunnen blijken wanneer Economische Hogescholen en Faculteiten dit boek gingen voorschrijven aan eerstejaars studenten in het 1e trimester¹⁾, ter verkrijging van een goed algemeen overzicht direct aan het allereerste begin van hun studie. Dit overzicht komt immers in veel gevallen wel heel erg laat en soms is men geneigd te denken dat het nooit komt. Voor de rest van de studie heeft men dan de beschikking over een . . . Repertorium. En dat was toch van meet af aan de bedoeling.

Amsterdam.

Drs. Ch. J. FILET.

1) Tijdens dit 1e trimester zou de student, wat dit vak betreft, zich uitsluitend hierop moeten concentreren. Op het collegeooster prijken in deze periode voor dit vak uitsluitend 3 of 4 wekelijkse uren „Inleiding”. Dat dit een „produktieomweg” is realiseert de recensent zich ten volle: juist daarom beschouwt hij dit voorstel als een stukje antwoord op de hedendaagse roep om verhoging van het studierendement. Hij is ervan overtuigd dat deze investering rendabel zou blijken te zijn, omdat de student na de Kenstvakantie van zijn 1e jaar over een adequaat referentieschema beschikt en omdat de verplichte onderdelen voor het kandidaatsexamen daarna in hoger tempo en meer organisch kunnen worden toegedend. Voor de studenten zou deze gang van zaken onzes inziens in alle opzichten bevredigender zijn.

Miriam Camps: Britain and the European Community 1955-1963. Oxford Universitij Press, London 1964, 547 blz., 63 sh.

„Perhaps the essential difference between the approach of the British and the approach of the Six derives from the fact that the Six are more convinced than are the British of the validity of the analogy between the building of „Europe” and the formation of a single state”.

Dit is een van de conclusies, waartoe Miriam Camps komt in een onlangs bij Oxford University Press verschenen boek over „Britain and the European Community 1955-1963”. De schrijfster onderkent twee stromingen welke wel verenigd kunnen worden, doch een latente contradictie inhouden. De ene stroming legt de nadruk op de vorming van een sterk verenigd Europa naar Amerikaans model als weg naar een meer effectieve actie op het internationale plan. De andere stroming wil de Europese beweging meer beschouwen als een „methode” om de verhoudingen tussen de staten te regelen, een methode welke door „pooling” van soevereiniteit het nationalisme tot een anachronisme maakt. Terwijl de Zes meer bewogen zouden zijn door de eerste stroming, worden de Britten volgens Miriam Camps meer aangetrokken door de tweede.

Hoewel een kern van waarheid deze uitspraak niet ontzegd kan worden, heeft Miriam Camps toch het merendeel van de 547 bladzijden moeten gebruiken om de Britse weerstanden tegen overdracht van soevereiniteit te verklaren. Geheel overtuigend is de schrijfster niet in haar conclusie. De Europese bewogenheid van de Britten is eerder betrekkelijk geweest, met name in de aanvangsperiode van de Gemeenschap toen de Zes onder invloed van de Europese Commissie en Europeanen als Monnet, minder aan contradicties bloot stonden dan later het geval is door injecties van het Gaullistisch Europeanisme. De hoofdoorzaak van het mislukken van de besprekingen over de vrijhandelszone en de Maudling-onderhandelingen legt de schrijfster te nadrukkelijk bij de vaagheid van de plannen en de overschatting van de Britse onderhandelingspositie.

„Britain and the European Community” geeft in een prettige stijl een uitvoerig verslag en een eerlijke poging tot analyse van de Britse pogingen om tot een verstandhouding te komen met de Europese Economische Gemeenschap. De schrijfster geeft omstandig aan de sfeer, de beweegredenen en discussies na de confe-

rentie van Messina in juni 1955. In het boek wordt centraal geplaatst de evolutie in de Britse politiek alsmede de onderhandelingen welke werden gevoerd allereerst in het Comité Spaak, vervolgens met de Zes over een vrijhandelszone en na de pogingen om een brug te slaan tussen E.E.G. en E.F.T.A. over de ten slotte mislukte aansluiting bij de E.E.G.

Interessant is ook haar visie op de interne ontwikkelingen binnen de E.E.G. welke zich vooral richt op de discussies rond de politieke eenwording van Europa en de verhouding tot derde landen. Indien de schrijfster zich heeft beperkt geldt dit wel de economische beschouwingen en de conclusies. Naast politieke beweegredenen heeft in deze economische gemeenschap de integratie van de Europese economieën een rol gespeeld welke zich had geleend voor een meer diepgaande ontleding en commentaar.

Miriam Camps heeft als medewerkster van „The Economist” en de Universiteit van Princeton kans gezien de Europese ontwikkelingen van nabij te volgen en te proeven. In haar boek maakt zij een ruim gebruik van uitlatingen en beschouwingen van politieke persoonlijkheden en redactionele artikelen welke de lezer verplaatst in de boeiende periode van recente Europese eenwording.

*s-Gravenhage.

Dr. E. W. MEIER.

MEDEDELINGEN VOOR ECONOMISTEN

Geprogrammeerde Instructie.

In het najaar 1964 zal bij N. Samsom N.V. te Alphen aan den Rijn een driemaandelijks tijdschrift verschijnen, dat gewijd zal zijn aan alle problemen en verschijnselen, die zich bij geprogrammeerde instructie voordoen en voorts aan vraagstukken rondom audiovisuele hulpmiddelen. De bedoeling is alle activiteiten in Nederland op deze gebieden te bundelen en de lezers tevens op de hoogte houden van de ontwikkelingen in het buitenland. De redactie wordt gevormd door:

Dr. L. van Gelder, Drs. J. S. de Vries, Drs. B. Beishuizen, Chr. Boermeester en J. Hulsebosch. Redactiesecretaris: D. Ypma.

Meer concrete gegevens zullen binnenkort worden verstrekt. Zij die hiervoor belangstelling hebben of reeds zouden wensen in te tekenen kunnen zich tot de uitgever of de boekhandel wenden.

Het INTERNATIONAAL BELASTING DOCUMENTATIE BUREAU

heeft plaats voor een jong

JURIST OF ECONOOM

of iemand met gelijkwaardige opleiding.

Brieven met uitvoerige gegevens worden ingewacht bij de directeur van het bureau, Sarphatistraat 124 (Muiderpoort), Amsterdam-C.

Betrokkenen worden opgeleid voor de afdeling internationale fiscale voorlichting en/of voor de redactiestaf van de afdeling publicaties.

Zij zullen deel uitmaken van de internationale staf van medewerkers en veel contact hebben met buitenlandse bezoekers.

Kennis der moderne talen is zeer gewenst.

Het salaris, vast te stellen naar kennis en ervaring, berust op grondslagen geldend bij het hoger onderwijs.

De geboden afwisselende werkkring biedt zeer gunstige perspectieven.

GELD- EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Na het passeren van de zomervakantietop in de bankbiljettencirculatie, die dit jaar op f. 6.793 mln. heeft gelegen, komt het bankpapier in grote stromen via de banken bij de bron, De Nederlandsche Bank, terug. Hiervan profiteren in de eerste plaats de banken, die haar kassen versterkt zagen, maar ook de Staat. Het negatieve kas-saldo op 27 juli is omgezet in één positief tegoed van f. 258 mln., 10 augustus. Tot dit laatste heeft ook de verkoop van tweemaands schatkistpapier bijgedragen. In twee weken tijds steeg het uitstaande bedrag aan promessen met f. 204 mln. 13 augustus werd de afgifte van dit voor de Staat dure papier gestaakt.

Wanneer men zich afvraagt waardoor de huidige ruimte is ontstaan komt men tot de volgende verklaring. In de laatste maand hebben de banken op vrij grote schaal buitenlandse uitzettingen geliquideerd, ten dele om tegemoet te komen aan de vraag van cliënten naar valuta, ten dele om via verkoop van deviezen aan De Nederlandsche Bank over guldenliquiditeiten te kunnen beschikken. Aanvankelijk was dit o.m. nodig om de expansie van de bankpapiercirculatie te financieren, doch toen deze begon terug te lopen, kocht men oktober schatkistpapier, daarbij als het ware een vooruitbetaling doende op de overboekingen die dan in verband met het vervallen van de vennootschapsbelasting moeten plaatsvinden.

De teruggekeerde geldruimte heeft tot een teruglopen van de rentetarieven geleid. De afgiftetarieven van schatkistpapier werden door de Agent verlaagd van 4 pCt. via $3\frac{3}{4}$ pCt. tot $3\frac{1}{2}$ pCt. op 11 augustus. De rente voor dag-geldleningen werd in etappes tot 2 pCt. verlaagd.

T.a.v. de huidige ruimte heeft ook de beperkte stijging van het verplichte deposito een rol gespeeld. Van f. 165 mln. in de periode half juli-half augustus steeg het bedrag tot f. 176 mln. van 15 augustus-14 september.

Kapitaalmarkt.

Niettegenstaande belangrijke bewegingen in het economisch leven plaatsvinden en op de kapitaalmarkt duidelijke spanningen heersen schijnt de aandelenbeurs zich hieraan grotendeels te onttrekken. De algemene koersontwikkeling blijft beperkt. Sedert midden mei met een stand van het algemeen koersgemiddelde het algemeen indexcijfer van 419 een hoogtepunt was bereikt, is er een beperkte daling gevolgd die het gemiddelde eind juli en in de eerste helft van augustus op rond 400 bracht. In deze daling kan men de invloed van de rentestijging zien, want ook bij de koersen van de obligaties zag men in hetzelfde tijdvak eenzelfde ontwikkeling. Het is wel zeker, dat het rendementsaspect van de aandelen aan kracht heeft gewonnen. Het hogere rendement, dat op vastrentende belegging is te maken heeft tot gevolg, dat ook bij de aankoop van aandelen men een hogere opbrengst eist, hetgeen een effect heeft op de koersen.

| Indexcijfers aandelen. (1953 = 100) | 30 dec. 1963 | H. & L. 1964 | 7 aug. 1964 | 14 aug. 1964 |
|--|-----------------|-----------------|----------------|-----------------|
| Algemeen | 392 | 419 — 394 | 400 | 401 |
| Intern. concerns | 548 | 598 — 553 | 572 | 574 |
| Industrie | 341 | 357 — 327 | 336 | 337 |
| Scheepvaart | 153 | 161 — 133 | 139 | 140 |
| Banken | 232 | 249 — 223 | 228 | 229 |
| Handel enz. | 165 | 175 — 156 | 161 | 162 |

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

| | H. & L. 1964 | 31 juli 1964 | 7 aug. 1964 |
|--|-----------------|-----------------|----------------|
| Aandelenkoersen. | | | |
| Kon. Petroleum | f. 147,50 a) | f. 164,90 | f. 164,90 |
| Philips G.B. | f. 148,30 | f. 148,70 | f. 150,40 |
| Unilever | f. 138,90 | f. 144,90 | f. 144,10 |
| Expl. Mij. Scheveningen | 398 | 283 | 270 |
| A.K.U. | 526 | 458 | 462½ |
| Hoogovens, n.r.c. | 564½ | 590½ | 596 |
| Kon. Zout-Ketjen, n.r.c. | 775 | 815½ | 838½ |
| Nationale-Nederlanden, c. | 870 | 780 | 775 |
| Zwanenberg-Organon | 900 | 920 | 923 |
| Robeco | f. 227 | f. 232 | f. 234 |
| New York. | | | |
| Dow Jones Industrials | 760 | 829 | 839 |
| Rentestand. | | | |
| Langl. staatsobl. b) | 4,71 | 5,37 | 5,32 |
| Aand.: internationalen b) | 3,15 c) | 3,31 | |
| lokale b) | 3,66 c) | 3,59 | |
| Disconto driemaands schatkist-papier | 2½ | 4-4½ | ± 3½ |

a) Gecorrigeerd in verband met bonus.

b) Bron: Veertiendaags Beursoverzicht Amsterdamsche Bank.

c) 19 december 1963.

C. D. JONGMAN.

RECENTE PUBLIKATIES

Prof. S. Korteweg en Prof. Dr. F.A.G. Keesing: Het moderne geldwezen. Negende herziene druk. Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij N.V., Amsterdam 1964, 388 blz., f. 24.

De herzieningen in deze druk betreffen vooral de rangschikking van de stof. Zo wordt (in de hoofdstukken IV en V) in plaats van de tegenstelling tussen kwalitatieve en kwantitatieve geldpolitiek tegenover kwantitatieve ruime, die tussen geldpolitiek in enge zin tegenover politiek in ruime zin als beginsel van indeling aanvaard. Uitgaande van de doelstelling de beschrijving der feiten vooraf te doen gaan aan de verklarende theorie wisselden enkele hoofdstukken van plaats. In het hoofdstuk over de theorie van de open volkshuishouding werden grote stukken herschreven.

Meer aandacht wordt besteed aan de inkomensvermenigvuldiger en aan het vraagstuk van het algemeen economisch evenwicht. Meer gebruik wordt gemaakt van kringloopschema's, waarvan het aantal is uitgebreid. De auteurs hebben ernaar gestreefd de feitelijke gegevens up to-date te maken.



RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

Bij het Instituut voor Economisch Onderzoek van de Rijksuniversiteit te Groningen kan worden geplaatst

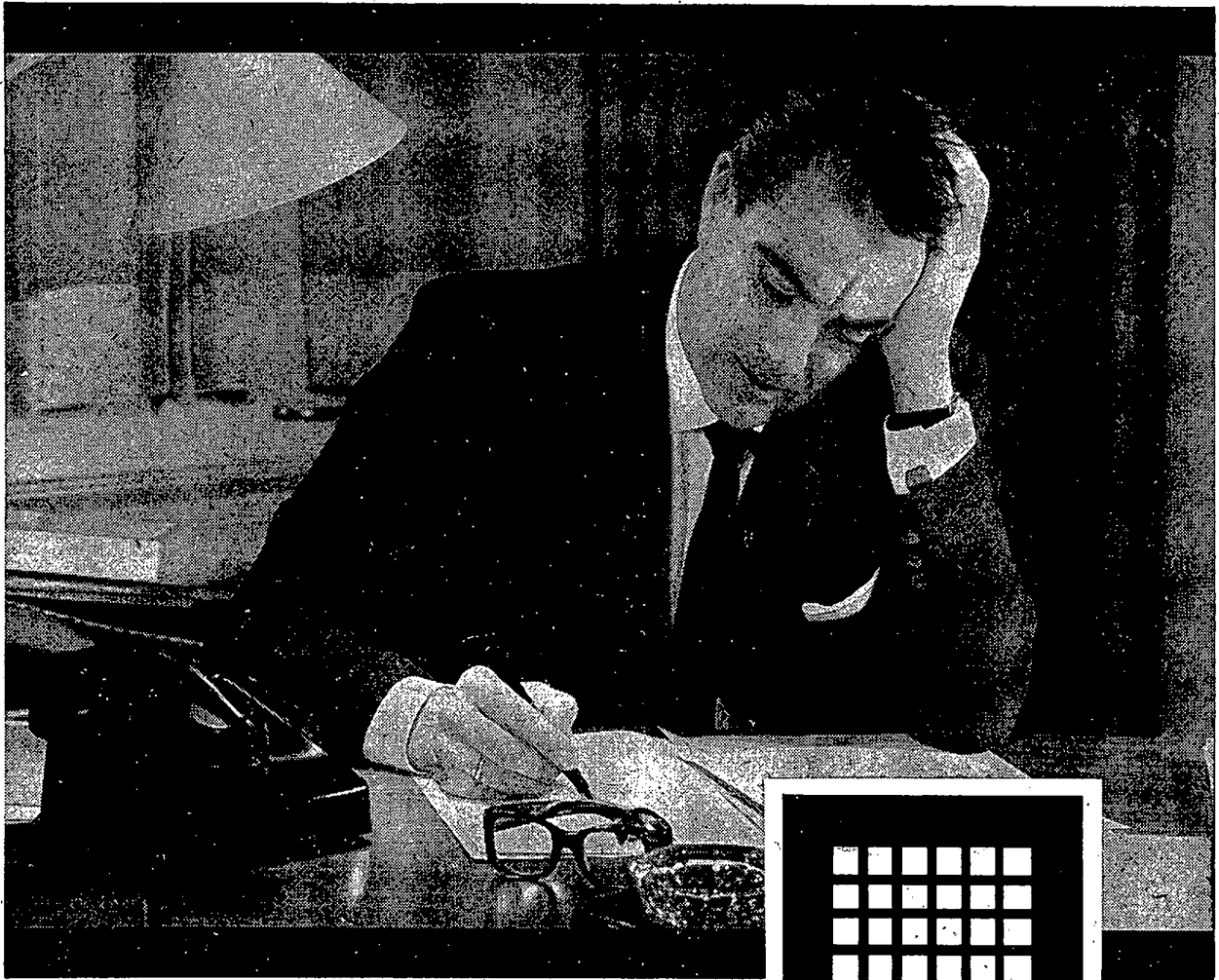
een jong economisch doctorandus

voor het verrichten van onderzoek op algemeen-economisch en bedrijfseconomisch gebied.

Betrokkene moet in staat zijn leiding te geven aan jongere assistenten. Aanstelling zal geschieden in het rangenstelsel voor wetenschappelijke medewerkers.

Schriftelijke sollicitaties met uitvoerige inlichtingen omtrent opleiding, ervaring en huidig salaris te richten aan het Hoofd van de afdeling Personeelszaken, Postbus 22 te Groningen.





BREEK ER UW HOOFD NIET OVER

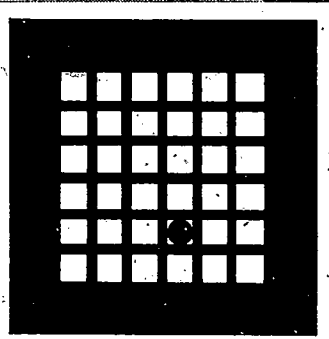
hoe u als ondernemer uw verzekerings- en administratieve problemen oplost. Misschien zijn er wel 36 oplossingen die op uw probleem passen, maar weet u welke de juiste is? De 28ste misschien?

CENTRAAL BEHEER en de bij haar aangesloten onderlinge ondernemersorganisaties geven u voorlichting en treffen voor u de juiste voorzieningen voor uw verzekeringen en de uitvoering van uw salaris-, loon- en andere administraties.

CENTRAAL BEHEER staat tot uw dienst.

CENTRAAL BEHEER

BOSENLOMMERPLANTSOEN 1 AMSTERDAM-W. TEL. 134971 - POSTBUS 8400



WET-RISICO

bedrijfs-w.a.-verzekering, motorrijtuigverzekering, ongevallenverzekering voor inzittenden van automobielen, collectieve invaliditeitsverzekering.

BRAND-RISICO

brand- en bedrijfsschadeverzekering van industriële en andere objecten.

MOLEST-RISICO

verzekering tegen oorlogsschade, stormschade en andere risico's.

VERVOER-RISICO

transportverzekering van goederenzendingen in binnen- en buitenland.

PENSIOEN-RISICO

collectieve ouderdoms-, weduwen-, wezen- en invaliditeitsverzekering.

VERENIGING VOOR CENTRALE ELEKTRONISCHE ADMINISTRATIE - C.E.A.

loon-, voorraad-, debiteuren-administratie, facturering enz. met behulp van elektronische apparatuur.

CENTRAAL

C.B.

BEHEER

algemene
nederlandse
verhuur- en
exploitatie
maatschappij
n.v.

prinsessegracht 32
postbus 2055
telefoon 070/110851
's-gravenhage

individuele opzetten voor service- en finance leasing **ANVEM**



Voor onze administratie, welke met de modernste hulpmiddelen wordt gevoerd, zoeken wij

een medewerker

van 27 tot ca. 32 jaar.

Deze functionaris zal aanvankelijk bij de hoofdboekhouding worden belast met contrôlewerkzaamheden; daarnaast zal hij geleidelijkaan worden ingewerkt in de administratie van ons gehele bedrijf, om - bij gebleken geschiktheid - t.z.t. een top-functie in de administratie te bekleden.

Gegadigden dienen met de accountantsstudie N.I.v.A. tenminste gevorderd te zijn tot en met bedrijfseconomie en moeten bereid zijn de accountantsstudie te voltooien.

Eigenhandig geschreven sollicitaties, vermeldende volledige personalia, opleiding en ervaring, vergezeld van recente pasfoto, te richten aan het Hoofd van de Afdeling Personeelzaken, Lovinklaan 1 te Arnhem.

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE HEIDEMAATSCHAPPIJ

VERENIGING TEN ALGEMENE NUTTE



Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave



deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wekelijks:

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.
- 4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.



VOOR RECLAME

kan men te veel
en ook te weinig uitgeven

*

De meeste mislukkingen
zijn vaak het gevolg van het LAATSTE